

Α.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κοινωνία μας : Κοινωνία «της επικοινωνίας και της πληροφόρησης»

Ο 21ος αιώνας βρήκε τις ανθρώπινες κοινωνίες σε μια μοναδική φάση ραγδαίας τεχνολογικής προόδου, της οποίας χαρακτηριστική ευεργετική απόρροια είναι η υπερνίκηση – ο εκμηδενισμός συχνά – του ανασταλτικού για την επικοινωνία των ανθρώπων παράγοντα της απόστασης. Η εφαρμογή της τεχνολογίας στα έργα υποδομής και τα συγκοινωνιακά μέσα, η εγκατάσταση δορυφορικών συστημάτων και η συνακόλουθη ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών μετέτρεψαν τον κόσμο σε ένα ενιαίο δίκτυο ροής πληροφοριών.

Παράλληλα με την αύξηση του όγκου των εμπορικών συναλλαγών προωθήθηκε έτσι και η πολιτισμική ανταλλαγή. Καθημερινά, ο πολίτης δέχεται καταιγισμό μηνυμάτων και καλείται να διαμορφώσει την ηθική και πολιτική του ταυτότητα, διυλίζοντας την πληθώρα των αξιών, των ιδεών και των πληροφοριών των οποίων καθίσταται κοινωνός. Ο σημερινός άνθρωπος βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση. Δύναται, με ένα απλό τηλεφώνημα να έρθει σε επαφή με τον οποιονδήποτε σε οποιαδήποτε γωνιά του πλανήτη. Μπορεί να έχει πρόσβαση σε αμέτρητες βάσεις δεδομένων, εκμεταλλευόμενος τις παροχές του Κυβερνοχώρου. Έχει στη διάθεσή του τα προϊόντα κάθε κουλτούρας την οποία επιθυμεί να γνωρίσει – τα γράμματα, τη μουσική και τον κινηματογράφο. Είναι σε θέση να ενημερώνεται για τις εξελίξεις σε όλο τον κόσμο, χωρίς να κάνει βήμα μακριά από το σπίτι του. Ο Τύπος και η ραδιοτηλεόραση του φέρνουν ειδήσεις και εικόνες που καταγράφουν κάθε κοινωνικοπολιτικό γεγονός. Προσφάτως, ζωντανά πλάνα και σοκαριστικές φωτογραφίες από την καρδιά του πολέμου στο Ιράκ εισέβαλλαν μέσω των εντύπων και των τηλεοπτικών δεκτών στα σπίτια μας, κάνοντας ολοφάνερο ότι τίποτα που μπορεί υπό οιαδήποτε έννοια να ενδιαφέρει το κοινό δεν είναι αδύνατο να του προβληθεί.

Το δικαίωμα του κοινού στην πληροφόρηση δεν αμφισβητείται σήμερα in abstracto στις δημοκρατικές κοινωνίες. Αυτό που αποτελεί ακόμα αντικείμενο αμφισβήτησεων και συγκρούσεων είναι το θέμα των ορίων του δικαιώματος αυτού. Η ιλιγγιώδης ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών, που ενδυνάμωσε τη θέση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και του Τύπου, δημιούργησε την επιτακτική ανάγκη να υπάρξει ένα τέτοιο νομικό πλαίσιο που να προστατεύει το άτομο από το να γίνει έρμαιο της παραπληροφόρησης ή από το να δει το ίδιο να δημοσιοποιούνται πτυχές της προσωπικότητας και του ιδιωτικού του βίου που θα επιθυμούσε να παραμείνουν κρυφά. Το ισχυρότερο επιχείρημα που προβάλλουν τα media για να δικαιολογήσουν τη συνεχή επέκτασή τους σε αυξανόμενο αριθμό «πεδίων» είναι ακριβώς αυτό το παθητικό δικαίωμα ενημέρωσης. Στην ουσία, λοιπόν, ο προβληματισμός γύρω από τα όρια της ελευθερίας του Τύπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την οριοθέτηση του δικαιώματος του ατόμου στην πληροφόρηση, πάντα σε αξιολογική στάθμιση με τα δικαιώματα των προσώπων που πιθανόν θίγονται.

Ο Τύπος έχει πολλαπλό ρόλο, επιτελεί έργο ενημερωτικό και επιμορφωτικό, είναι μοναδικό μέσο άσκησης πολιτικής κριτικής και διαμόρφωσης πολιτικών συνειδήσεων. Από τη μια πλευρά, είναι απαραίτητη η προστασία του από την κρατική εξουσία και τα συμφέροντα που επιθυμούν τη «φίμωση» των δυναμικών φωνών αφύπνισης της κοινής γνώμης. Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος ο Τύπος

αποτελεί δύναμη, δεν είναι καθόλου τυχαίος ο χαρακτηρισμός του ως «Τέταρτη εξουσία». Η επιρροή που ασκεί μπορεί να αποτελέσει μέσο χειραγώγησης –κι όχι διαπαιδαγώγησης- των μαζών. Μπορεί ακόμα στο βωμό της αύξησης των πωλήσεων να παραβιαστούν άλλα – εξίσου σημαντικά- δικαιώματα του ατόμου. Η έννοια της ελευθερίας του Τύπου αλλά και η οριοθέτησή της μέσα στην ελληνική συνταγματική έννομη τάξη θα αποτελέσουν το αντικείμενο της παρούσης εργασίας.

B. Το άρθρο Σ14

α. Η ελευθερία των στοχασμών (Σ14παρ.1)

αι. Ειδικότερες εκφάνσεις της και φορείς του δικαιώματος

Συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ανθρώπου είναι ότι έχει και εκφράζει γνώμες. Η διαμόρφωση γνώμης είναι μια διαδικασία που γίνεται σχεδόν αυτόματα, με αφορμή το παραμικρό ερέθισμα, ενώ η έκφρασή της ανάγεται συχνά σε ακατανίκητη παρόρμηση με απώτερο σκοπό την επικοινωνία.

Η ελευθερία της γνώμης δεν ανταποκρίνεται μόνο σε μια εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου, αλλά αποτελεί και μια *conditio sine qua non* της δημοκρατίας. Η Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 χαρακτήριζε την ελευθερία της γνώμης ως «ένα από τα πιο πολύτιμα δικαιώματα του ανθρώπου». Έτσι, λοιπόν, η ελευθερία της γνώμης δεν είναι απλώς ένα αποθετικό δικαίωμα (δεν έχει μόνο *status negativus*), αλλά έχει και θετικό περιεχόμενο, λειτουργώντας συγχρόνως και ως πολιτικό δικαίωμα. Χωρίς την ελευθερία της γνώμης δεν είναι δυνατή καμία δημοκρατική διαδικασία.

Οι διεθνείς διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, λαμβάνοντας υπόψιν την παραπάνω αδιαμφισβήτητη διαπίστωση, σπεύδουν να την κατοχυρώσουν, ενώ σχετικές διατάξεις υπάρχουν σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα. Η ευρωπαϊκή Σύμβαση της Ρώμης του 1950 για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των βασικών ελευθεριών 33, ορίζει ρητά στο α. 10 παρ. 1 ότι η ελευθερία της έκφρασης περιλαμβάνει και την ελευθερία της λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών " άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων ", δηλαδή μια ελευθερία που ένας σύγχρονος συγγραφέας (ο Th. Fleiner) εξαιρεί χαρακτηριστικά με την εξής φράση : " Εξήγησε μου πώς κυκλοφορεί η πληροφορία στη χώρα σου και θα σου πω τι είδους πολίτευμα έχει ". Η παρ. 2 του α. 10 παρέχει στον νομοθέτη κάθε χώρας την ευχέρεια να περιορίζει τις ελευθερίες αυτές , κάτι που αποτελεί αναγκαίο μέτρο μέσα σε μια δημοκρατία για την εθνική ασφάλεια , για τη δημόσια τάξη και την πρόληψη του εγκλήματος . Επίσης , το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και τα πολιτικά δικαιώματα (που κυρώθηκε με το ν. 2464/1997) , στο α. 19 παρ. 2 καθιερώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου στην ελευθερία της έκφρασης . Εδώ περιλαμβάνεται " η ελευθερία της αναζήτησης , της λήψης και της μετάδοσης πληροφοριών και απόψεων κάθε είδους , ανεξαρτήτως συνόρων , προφορικά , γραπτά , σ' έντυπα , σε κάθε μορφής τέχνης ή με κάθε άλλο μέσο της επιλογής του " .

Η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται και στο α. 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης

των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε Σ Δ Α) και υπό την έννοια της ελευθερίας αναζήτησης , λήψης , συλλογής και μετάδοσης πληροφοριών , ειδήσεων ή ιδεών . Η κατοχύρωση καλύπτει τον τύπο αποκλείοντας την παρέμβαση διεθνών ή εθνικών αρχών ή οργάνων κι εξασφαλίζει την προστασία σε διασυνοριακό επίπεδο ως θετικό δίκαιο αλλά και ως θεμελιώδης διεθνής αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η διάταξη αυτή όπως οριοθετείται από σημαντικούς περιορισμούς (α, 10 παρ. 2) , που είναι όμως εξαιρέσεις , αποτελεί σημαντική νομοθετική βάση και συνιστά πρόσθετη εξασφάλιση της ελευθερίας γνώμης και διακίνησης πληροφοριών και ιδεών . Τα όργανα εφαρμογής της Ε Σ Δ Α (Επιτροπή και Δικαστήριο) , έχουν επανειλημμένως ασχοληθεί με το α. 10 κι έχουν εξετάσει την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων κυρίως με την ευκαιρία αμφισβητήσεων που συνοδεύονται με τα όρια της ελευθερίας του τύπου . Με το α. 10 της Ε Σ Δ Α , βάσει του Σ28 παρ. 1 , εισάγεται στην ελληνική έννομη τάξη κανόνας δικαίου αυξημένης τυπικής ισχύος που ενισχύει και θωρακίζει την ελευθερία του τύπου κι εμπεδώνει σε διεθνές επίπεδο την ελευθερία διακίνησης της πληροφόρησης .

Τα ελληνικά συντάγματα μιλούν κατά παράδοση για την έκφραση και διάδοση των «στοχασμών». Αν θέλαμε να δώσουμε έναν ορισμό στον όρο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ως στοχασμοί νοούνται οι διανοητικές και αισθηματικές αντιδράσεις του ατόμου στα εξωτερικά ερεθίσματα. Δεν αναφέρονται δηλαδή μόνο σε διανοητική εργασία αλλά και σε αισθήματα. Δεν αφορούν μόνο ιδέες αλλά και ειδήσεις. Τα κίνητρα της έκφρασής τους δεν είναι απαραίτητως ιδεολογικά. «Στοχασμό μπορεί να εμπεριέχει ένα άρθρο αλλά και μια γελοιογραφία. Μια ομιλία αλλά και ένα τραγούδι. Μια πολιτική προκήρυξη αλλά και ένα σύνθημα γραμμένο στον τοίχο .

Το Σ14παρ.1 κατοχυρώνει το δικαίωμα της έκφρασης και διάδοσής των στοχασμών. Από αυτό συνάγεται ότι προστατεύεται, καταρχάς, η ελευθερία διαμόρφωσης και κατοχής της γνώμης, που λογικά προϋφίστανται. Επομένως, απαγορεύονται όλες εκείνες οι ενέργειες –τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές – που παρεμποδίζουν την απρόσκοπτη διαμόρφωση άποψης και τον ενστερνισμό της. Είναι αθέμιτη, για παράδειγμα, η χρησιμοποίηση εκ μέρους της Κυβέρνησης των κρατικών μηχανισμών και θεσμών με σκοπό την άσκηση προπαγάνδας. Επιπλέον, δεν είναι επιτρεπτή η μονόπλευρη από τη μεριά του Τύπου παρουσίαση ορισμένου θέματος με παραποίηση ή αποσιώπηση κάποιων λεπτομερειών. Από την άλλη, δεν είναι δυνατό να στιγματίζεται ή ακόμα και να διώκεται κάποιος για τις πεποιθήσεις του –είτε τις πολιτικές είτε τις θρησκευτικές είτε οποιεσδήποτε άλλες. Η μη αποδοχή αυτού του δικαίωματος στη διαφορετικότητα οδήγησε στο παρελθόν σε τραγελαφικές – ή απλώς τραγικές – καταστάσεις.

Έκφραση της γνώμης είναι η με οποιονδήποτε τρόπο εξωτερική της. Το σύνταγμα αναφέρει τρεις τρόπους : Γραπτά, προφορικά και δια του Τύπου. Η προφορική έκφραση πραγματοποιείται μέσω της ανθρώπινης φωνής. Μπορεί, ωστόσο, να πραγματοποιηθεί και σιωπηρά, μέσω της εμφάνισης, της συμπεριφοράς ή των χειρονομιών. Ο κωφάλαλος δύναται να εκφραστεί με τα χέρια του, σημειωτέου ότι η κατανόηση του μηνύματος από τον άνθρωπο στον οποίο απευθύνεται δεν αποτελεί αναγκαία εννοιολογική προϋπόθεση του όρου «έκφραση». Η γραπτή έκφραση περιλαμβάνει το χειρόγραφο, καθώς και το με μηχανικό μέσο παραχθέν κείμενο, τη χαραγμένη σε μάρμαρο επιγραφή, το γραμμένο στον τοίχο σύνθημα. Η δια του Τύπου πάλι έκφραση χαρακτηρίζεται από το ότι αποσκοπεί στην πολλαπλή διάδοση της γνώμης.

Ο εκφραζόμενος δικαιούται να χρησιμοποιεί τη γλώσσα της προτίμησής του. Όταν, για παράδειγμα, ο ν.1228/1982 κατέστησε υποχρεωτικό τον τονισμό του γραπτού ελληνικού λόγου σύμφωνα με το μονοτονικό σύστημα, αυτή η διάταξη δεν μπορεί να

αφορά στους ιδιώτες, διότι σ' αυτήν την περίπτωση θα υφίσταντο ζήτημα αντισυνταγματικότητάς της. Ακόμα και τα έγγραφα που απευθύνουν οι ιδιώτες στις δημόσιες αρχές δύνανται να τα συντάσσουν σε οποιαδήποτε γλώσσα επιθυμούν. Ο τόπος και ο χρόνος έκφρασης της γνώμης ανήκουν στη απόλυτη επιλογή του ατόμου. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί και η αρνητική πλευρά του δικαιώματος, δηλαδή το δικαίωμα μη έκφρασης γνώμης, η οποία ανήκει επίσης στον προστατευτικό κύκλο του Σ14παρ1 – όχι όμως και η άρνηση παροχής απλών πληροφοριών για ανακριτικούς, φορολογικούς ή στατιστικούς σκοπούς.

Όσον αφορά στη διάδοση της γνώμης, μπορεί (όπως και η έκφραση) να πραγματοποιηθεί με οποιοδήποτε μέσο, αρκεί να είναι πρόσφορο, ώστε όσο το δυνατόν μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων να την πληροφορηθούν και να την ενστερνιστούν. Ωστόσο, η ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών θα ήταν άνευ αντικειμένου αν συγχρόνως δεν κατοχυρωνόταν και το δικαίωμα λήψης των πληροφοριών.

Η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται από μια ολοένα αυξανόμενη πολυπλοκότητα και πολυμορφία αναγκών και συμφερόντων και από την ενίσχυση οργανωμένων ομάδων, οι οποίες ασκούν πιέσεις σε βάρος του γενικού συμφέροντος. Το πιο αποτελεσματικό αντίδοτο αποτελεί η ύπαρξη ενός παράλληλου «συστήματος» προώθησης συμφερόντων, που δεν είναι άλλο από τον ενεργό ρόλο και τη συμμετοχή της κοινής γνώμης. Η " κοινή γνώμη " εκτός από τον παραδοσιακό της ρόλο για τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας, διαδραματίζει καίριο ρόλο και για τον αυτοέλεγχο της κοινωνίας. Η ελευθερία της έκφρασης αναδεικνύεται σε «όπλο» κατά της μονοφωνίας, αλλά προϋποθέτει και δικαίωμα παθητικής πληροφόρησης του κοινού, που, αντιστρόφως, έχει ως προϋπόθεση την πολυφωνία.

Σχετική συνταγματική πρόβλεψη έγινε μετά την πρόσφατη αναθεώρηση του 2001, που πρόσθεσε το Σ5Α. Στο παρελθόν, η έλλειψη παρόμοιας διάταξης είχε προκαλέσει προβληματισμούς γύρω από το ποιο ήταν το συνταγματικό έρεισμα του δικαιώματος παθητικής πληροφόρησης. Μερίδα της θεωρίας το θεμελίωνε σε διασταλτική ερμηνεία του Σ14παρ1 και μερίδα της σε διασταλτική ερμηνεία του Σ14παρ2. Σήμερα αυτή η θεωρητική διαμάχη είναι άνευ αντικειμένου.

Κατά το Σύνταγμα, «καθένας» έχει το δικαίωμα έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών. Επομένως, φορείς του δικαιώματος είναι τόσο οι Έλληνες πολίτες, όσο και οι αλλοδαποί και οι ανιθαγενείς. Απαγορεύεται στο νομοθέτη να διακρίνει εις βάρος των αλλοδαπών, ακόμα και στο ευαίσθητο ζήτημα της έκφρασης πολιτικής γνώμης. Οι αλλοδαποί έχουν εκ των πραγμάτων περιορισμένα πολιτικά δικαιώματα, εφόσον δεν μπορούν να συμμετέχουν στις εκλογικές διαδικασίες, που αποτελούν το πιο ουσιαστικό μέσο άσκησης των δικαιωμάτων αυτών. Ακόμη όμως και αν η διαμόρφωση και έκφραση πολιτικής γνώμης εκ μέρους των αλλοδαπών είναι περιορισμένης πρακτικής σημασίας, γιατί δε συνοδεύεται από τη συνταγματική κατοχύρωση των επιμέρους πολιτικών τους ελευθεριών, η ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών δεν επιτρέπεται να θιγεί.

Διαχωρισμός κανένας δεν υπάρχει και ανάμεσα στα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα – ιδιωτικού, φυσικά, δικαίου. Και τα νομικά πρόσωπα, μέσω των εκπροσώπων τους, μπορούν να προβαίνουν σε έκφραση μιας θέσης τους, όπως αυτή διαμορφώνεται με γνώμονα τα συμφέροντά τους, ακόμα, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, υπό προϋποθέσεις. Έτσι, π. χ. οι Σύγκλητοι των Α. Ε. Ι. μπορούν να εκφέρουν τη γνώμη τους ως εκφραστές των αντίστοιχων ιδρυμάτων, για θεσμικές μεταρρυθμίσεις ή οικονομικά μέτρα που σχεδιάζει το Υπουργείο Παιδείας να επιβάλλει στην ανώτατη εκπαίδευση.

Ειδικά για τα πολιτικά κόμματα και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ανεξαρτήτως του αν διαθέτουν ή όχι νομική προσωπικότητα, η ελευθερία της γνώμης

κατοχυρώνεται ειδικότερα στα Σ29 και Σ23. Ιδιαίτερη σημασία έχει η κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης των συνδικαλιστών, ειδικά όταν ερχόμαστε και σε περιπτώσεις ταυτόχρονης συνδρομής συνδικαλιστικής ιδιότητας και ειδικής εξουσιαστικής σχέσης .

αι. Περιορισμοί του δικαιώματος του Σ14παρ1 και ειδικές εξουσιαστικές σχέσεις.

Ο ίδιος ο συντακτικός νομοθέτης υποβάλλει την ελευθερία της γνώμης στην επιφύλαξη του νόμου. Όταν κατοχυρώνεται η άσκηση ενός ατομικού δικαιώματος υπό την επιφύλαξη του νόμου, δεν πρόκειται στην ουσία ακριβώς για περιορισμό του αλλά πολλώ μάλλον για αποθετικό προσδιορισμό του περιεχομένου του. Μια ατομική ελευθερία δεν είναι απαλλαγή από όλες τις λοιπές νομοθετικές ρυθμίσεις. Η συνταγματικά κατοχυρωμένη περιοχή των ατομικών δικαιωμάτων σταματά εκεί που αρχίζουν οι γενικοί νομικοί κανόνες συμβίωσης που η συνταγματική κατοχύρωση του ατομικού δικαιώματος δεν αποσκοπεί να ανατρέψει .

Ως «Νόμοι του Κράτους» δε θα μπορούσαν σε καμιά περίπτωση να νοούνται εδώ πχ. ειδικές διοικητικές πράξεις. Είναι μόνο οι γενικοί νόμοι, οι νόμοι δηλαδή στρέφονται κατά άοριστου αριθμού προσώπων και πάντως όχι κατά της έκφρασης συγκεκριμένης άποψης . Η προηγούμενη διοικητική άδεια δεν αποτελεί ποτέ θεμιτό συνταγματικό περιορισμό της ελευθερίας. Εκτός της περιοχής του Τύπου, όπου - όπως θα δούμε παρακάτω - ρητά απαγορεύεται η λήψη οποιουδήποτε προληπτικού μέτρου – μπορεί κάποιες φορές να υπάρξει ο περιορισμός της προηγούμενης διοικητικής άδειας μόνο αν αυτή δεν αφορά στο περιεχόμενο της γνώμης, αλλά ρυθμίζει δευτερεύουσας σημασίας θέματα όπως για παράδειγμα την ανέγερση διαφημιστικών πινάκων . Σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν και η αρχή της αναλογικότητας. Αυτονόητο είναι ότι, λόγω της τυπικής υπεροχής του Συντάγματος έναντι των κοινών νόμων, για να αποτελέσουν οι νόμοι θεμιτό περιορισμό της ελευθερίας της γνώμης, θα πρέπει να έχουν ταχθεί για την προστασία κάποιου άλλου συνταγματικά κατοχυρωμένου αγαθού. Οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα που προβλέπουν και τιμωρούν τα εγκλήματα κατά της τιμής (ΠΚ 361επ.) περικλείουν θεμιτό περιορισμό χάριν της «απόλυτης προστασίας» της τιμής του Σ5παρ2. Περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης γίνεται δεκτό ότι μπορούν να θεσπισθούν για λόγους προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, της υγείας ή της ιδιοκτησίας. Είναι συνταγματική η απαγόρευση αναγραφής συνθημάτων σε ξένο περιουσιακό στοιχείο. Η γενική απαγόρευση όμως της αναγραφής συνθημάτων σε οποιοδήποτε μέρος είναι προσιτό στο κοινό, θα ήταν κατάφωρα αντισυνταγματική – όπως, άλλωστε, και κάθε γενική απαγόρευση της έκφρασης .

Ιδιαίτερη σημασία έχει το ζήτημα των περιορισμών της ελευθερίας έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών στα πλαίσια των λεγόμενων «ειδικών σχέσεων εξουσίας». Καταρχήν, το α 14Σ εφαρμόζεται και για τους δημοσίους υπαλλήλους και για τους δικαστικούς και για τους στρατιωτικούς και για τους στρατιωτικούς και τους εργαζομένους στα σώματα ασφαλείας, όμως σ' αυτές τις κατηγορίες είναι θεμιτοί και ειδικότεροι περιορισμοί, που δεν μπορούν να επιβληθούν στους υπόλοιπους πολίτες. Αυτοί, ωστόσο, πρέπει να δικαιολογούνται από τη φύση της υπαλληλικής σχέσης και να μην αναιρούν στην ουσία το δικαίωμα.

Το ίδιο το Σύνταγμα καθορίζει αυτούς τους περιορισμούς. Απαγορεύονται απολύτως οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεις υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος στους δικαστικούς λειτουργούς και σε όσους υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας (Σ29παρ3εδα). Επίσης, απόλυτη είναι η απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεων υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, στους υπαλλήλους του Δημοσίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, άλλων ν. π. δ. ή δημόσιων επιχειρήσεων ή επιχειρήσεων η διοίκηση των οποίων ορίζεται άμεσα ή έμμεσα από το Δημόσιο με διοικητική πράξη ή ως μέτοχο (Σ29παρ3εδβ). Πρόκειται για διάταξη που αντανακλά μια από τις βασικότερες αρχές του διοικητικού δικαίου, την αρχή της συνέχειας των δημοσίων υπηρεσιών. Συγχρόνως, αποβλέπει στη διασφάλιση των αρχών της πολιτικής ουδετερότητας και της αμεροληψίας από μέρους των επιφορτισμένων με την άσκηση δημόσιας εξουσίας.

Σχετικώς, έχω να παρατηρήσω τα ακόλουθα: Όσον αφορά στις κατηγορίες του Σ29παρ3εδα, η απαγόρευση ισχύει για οποιαδήποτε χρονική στιγμή, όχι μόνο κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Επίσης, απαγορεύονται οι εκδηλώσεις κομματικού κι όχι απλώς πολιτικού χαρακτήρα. Καθίσταται, επόμενως, συνταγματικά προβληματικό το α 25 πδ 130/1984 που επιβάλλει γενική απαγόρευση της έκφρασης των στρατιωτικών σε κάθε ζήτημα πολιτικού περιεχομένου και της κάθε μορφής δήλωσής τους στα ΜΜΕ χωρίς άδεια του Υπουργού Εθνικής Άμυνας. Όσον αφορά στις κατηγορίες του Σ29παρ3εδβ, η απαγόρευση περιορίζεται μόνο κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους. Έτσι, η διατύπωση της διάταξης ευθυγραμμίστηκε προς τις επιταγές του α10 ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί πως η επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε δημόσιο υπάλληλο (εκπαιδευτικό) για την εκτός υπηρεσίας κομματική της δραστηριοποίηση παραβιάζει την ανωτέρω διάταξη. Επιπλέον, για να υφίσταται απαγόρευση, απαιτείται «ανοιχτή», συστηματική συμβολή ενός υπαλλήλου στον κομματικό αγώνα. Και στις δυο περιπτώσεις, η απαγόρευση αφορά εκδηλώσεις όχι μόνο υπέρ αλλά και κατά πολιτικών κομμάτων – πράγμα που πριν την πρόσφατη αναθεώρηση δεν προβλεπόταν ρητά στο Σύνταγμα. Η έννοια του όρου «εκδηλώσεις» ενέχει τη σημασία της δημοσιότητας, έτσι ώστε μόνο δημόσιες εκδηλώσεις να εμπίπτουν στο πεδίο της απαγόρευσης, ενώ η ιδιωτική έκφραση άποψης πρέπει να νοείται ως ελεύθερη.

Έχει τεθεί το ερώτημα αν η συμμετοχή στην ίδρυση κόμματος ή η εγγραφή ως μέλους κόμματος αποτελεί απαγορευμένη εκδήλωση. Για την πρώτη κατηγορία, η απάντηση είναι καταφατική, ωστόσο δεν ισχύει το ίδιο και για τη δεύτερη κατηγορία – η συμμετοχή σε κόμμα υπό την ιδιότητα μέλους δε συνιστά απαγορευμένη εκδήλωση κατά την άσκηση των καθηκόντων. Έχει, επιπλέον, απασχολήσει τη νομολογία η περίπτωση στρατιωτικού που διάβαζε έξω από τη Λέσχη την εφημερίδα Ριζοσπάστη και, βασικά, το κατά πόσο αποτελεί απαγορευμένη εκδήλωση υπέρ κόμματος η ανάγνωση εφημερίδας. (Το δικαστήριο απάλλαξε τον κατηγορούμενο, βασικό στο Σ14παρ2 κι όχι στο Σ14παρ1). Για την περίπτωση τώρα όπου συντρέχουν η ιδιότητα του συνδικαλιστή και κάποια από τις ιδιότητες του Σ29παρ3, η νομολογία είναι μάλλον ελαστική προς τη διασφάλιση του ευαίσθητου δικαιώματος της συνδικαλιστικής ελευθερίας. Για παράδειγμα, υπάρχει απόφαση που δέχεται εύστοχα ότι οι δηλώσεις συνδικαλιστή αστυνομικού για θέματα υπηρεσιακής εξέλιξης και μισθολογίου και η εκ μέρους του κριτική της στάσης της πολιτικής ηγεσίας καλύπτονται από το Σ14παρ1, εφόσον δε θίγονται υπηρεσιακά απόρρητα και τηρείται η επιβαλλόμενη γλωσσική εγκράτεια, ευπρέπεια και καλή πίστη. Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι οι όποιοι περιορισμοί της ελευθερίας της έκφρασης και της διάδοσης των στοχασμών στις ειδικές εξουσιαστικές σχέσεις, με τη σωστή

ερμηνευτική προσέγγιση, δε φτάνουν μέχρι του σημείου να την καταλύουν ολοκληρωτικά. Κάτι τέτοιο, θα ήταν – πέρα από κάθε νομική προσέγγιση του θέματος- αφόρητα ανεπιεικές.

β. Η έννοια του Τύπου

Τύπος κατά το Σ14παρ2εδα είναι όλα τα έντυπα που είναι κατάλληλα και προορίζονται για διάδοση. Αντιθέτως, «τύπος» κατά την έννοια του Σ14παρ1 είναι κάθε μέθοδος εκτύπωσης του λόγου, της γραφής ή της εικόνας, ανεξάρτητα από το σκοπό της διαδόσεως .

Κανένα ελληνικό Σύνταγμα δεν έχει δώσει το ίδιο κάποιον ορισμό της έννοιας «Τύπος». Έτσι, μπορούμε να αρκεστούμε στον ορισμό που υπάρχει στο α.1ν. 1092/38, σύμφωνα με το οποίο τύπος είναι «οτιδήποτε παράγεται από την τυπογραφία ή οποιοδήποτε άλλο μηχανικό ή χημικό μέσο σε όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει στον πολλαπλασιασμό η τη διάδοση χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων με ή χωρίς σημειώσεις, ή μουσικών έργων μετά κειμένου ή επεξηγήσεων ή φωνογραφικών πλακών». Επομένως, πιο αναλυτικά:

ι) Ο τύπος είναι το υλικό αντικείμενο , το προϊόν, ενώ αδιάφορη παραμένει η ύλη του προϊόντος . Τύπο αποτελεί ό, τι αποτυπώνεται σε χαρτί, σε δέρμα , σε πλαστικό , σε ξύλο , σε μέταλλο , δηλαδή σε οποιαδήποτε ύλη.

ιι) Ο τύπος ως υλικό αντικείμενο πρέπει να 'χει παραχθεί από μέσο μαζικής παραγωγής , αδιάφορο απ' τον αριθμό των τελικά παραχθέντων προϊόντων . Έχει δηλαδή σημασία η προέλευση του υλικού αντικειμένου από μέσο το οποίο έχει ικανότητα παραγωγής μεγάλου αριθμού ομοίων αντιτύπων . Αν όμως έχουμε όμοια αντίτυπα που δεν παρήχθησαν από μέσο μαζικής παραγωγής , αυτά δεν συνιστούν τύπο ακόμα κι αν παρήχθησαν σε μεγάλο αριθμό . Έντυπα δεν αποτελούν ούτε τα χειρόγραφα και οι με το χέρι αντιγραφές τους (όσος μεγάλος κι αν είναι ο αριθμός τους), γιατί δεν χρησιμοποιείται στην παραγωγή τους μηχανικό , χημικό ή φυσικοχημικό μέσο - άλλο αν τα φωτοαντιγράψω σε πολλά αντίτυπα ή τα πολυγραφήσω.

ιιι) Χαρακτηριστικό του τύπου δεν είναι ο τεχνικός τρόπος αναπαραγωγής αλλά μόνο η δυνατότητα μαζικής αναπαραγωγής . Ενδιαφέρει δηλαδή πρωταρχικά η δυνατότητα διάδοσης σ' ευρύτερο κύκλο προσώπων χωρίς να 'ναι απαραίτητο να πρόκειται γι' αόριστο αριθμό προσώπων . Δευτερεύουσα σημασία έχει η μέθοδος εκτύπωσης . Αποκλείονται έτσι απ' την προστασία του α. 14 οι εφημερίδες τοίχου , οι χειρόγραφες αλλά σε μεγάλο αριθμό αναπαραγόμενες εφημερίδες , οι προκηρύξεις, οι ανακοινώσεις κ. λ. π . , όπως και η εις τους τοίχους αναγραφή συνθημάτων, λέξεων , φράσεων , παραστάσεων ή συμβόλων. Τύπος δεν είναι ούτε το τηλεγράφημα.

ιιιι) Αδιάφορη είναι επίσης η μορφή του περιεχομένου του εντύπου . Αυτό μπορεί να απεικονίζει κείμενο , φωτογραφίες ή παραστάσεις . Πρέπει όμως το περιεχόμενο αυτού να γίνεται άμεσα αντιληπτό με την αίσθηση της όρασης . Άρα δεν αποτελούν τύπο οι φωνογραφικές πλάκες και οι κασέτες μαγνητοφώνων γιατί πρόκειται για

αναμετάδοση ήχων. Κατά το δικό μας σύνταγμα, δεν μπορούν να υπαχθούν απροβλημάτιστα στην έννοια του Τύπου τα αποτυπώματα ήχου ή κινητής εικόνας, ωστόσο το ζήτημα δε θα μας απασχολήσει εδώ ιδιαίτερος, γιατί το Σ15παρ1 εξαιρεί ρητά από τις προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις τον κινηματογράφο, τη φωνογραφία, τη ραδιοφωνία, την τηλεόραση και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο μετάδοσης λόγου ή παράστασης.Σ

ν)Τέλος , απαιτείται το υλικό προϊόν να περιέχει κάποιο μήνυμα του οποίου επιδιώκεται η διάδοση . Αλλιώς δεν μπορεί ν' αποτελεί τύπο. Στο α.14 του Συντάγματος μάλιστα προστατεύεται το έντυπο το οποίο περιέχει έκφραση γνώμης και όχι κάθε έντυπο . Άρα τύπο δεν αποτελούν άλλες διακοσμητικές παραστάσεις . Ανάλογη εφαρμογή, λοιπόν, με τις έντυπες εφημερίδες επιβάλλεται στην περίπτωση των πολλαπλά αντιγραφόμενων «εφημερίδων» που κυκλοφορούν μυστικά σε δικτατορικά καθεστώτα, όπως εκείνα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» της ανατολικής Ευρώπης. Δεν αποτελούν έντυπα προστατευόμενα από το Σ14παρ2 τα έντυπα των δημοσίων υπηρεσιών ή τα έντυπα που εξυπηρετούν αποκλειστικά την οικονομική, επαγγελματική και κοινωνική συνεννόηση, όπως τιμοκατάλογοι, κατάλογοι πωλήσεων, εκθέσεις πεπραγμένων, εμπορικές εγκύκλιοι, κοινωνικές προσκλήσεις και αγγελίες – καλύπτονται, ωστόσο, τα κείμενα αυτά αν είναι δημοσιευμένα σε εφημερίδες και περιοδικά. Στην έννοια του Τύπου υπάγονται όχι μόνο οι εφημερίδες και τα περιοδικά , αλλά και τα βιβλία , τα φυλλάδια , οι φωτογραφίες , τα μετάλλια , τα μουσικά κείμενα (που αναπαράγονται με μηχανικό , χημικό ή φυσικοχημικό μέσο).

γ. Η ελευθερία του Τύπου (Σ14παρ2)

γ1.Ιστορική αναδρομή – Ιστορική εξέλιξη της ελευθεροτυπίας και η θέση της στα ελληνικά συντάγματα

Η ελευθερία του Τύπου ολοκληρώθηκε πριν από 300περίπου χρόνια στην Αγγλία και διακηρύχθηκε στο τέλος του 18ου αιώνα από την αμερικανική και έπειτα από τη γαλλική επανάσταση. Ο Sir William Blackstone έγραφε ότι «η ελευθερία του Τύπου είναι πράγματι ουσιώδης για τη φύση ενός ελεύθερου κράτους» και ο Chateaubriand τόνιζε ότι χωρίς την ελευθερία του τύπου, το σύνταγμα «δεν είναι παρά ένα παιχνίδι, δεν υπάρχει συνταγματική ελευθερία χωρίς ελευθερία τύπου».

Η Αγγλία ήταν η πρώτη χώρα που απέκτησε την πλήρη ελευθερία του Τύπου και, μάλιστα, με την επικράτηση της άποψης ότι το κράτος δεν μπορεί να καθοδηγεί την κοινή γνώμη ούτε επιτρέπεται να λογοκρίνει εκ των προτέρων το περιεχόμενο του τύπου. Τον ίδιο τρόπο ακολούθησαν και οι ΗΠΑ , όπου σήμερα η ελευθεροτυπία είναι περισσότερο εμπεδωμένη από ο,τι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα – πουθενά αλλού ίσως δε θα είχαν αποκαλυφθεί σκάνδαλα του μεγέθους της Watergate.

Αντίθετα από τις αγγλοσαξονικές χώρες , στη Γαλλία η κατοχύρωση της ελευθεροτυπίας ήρθε μόνο προς το τέλος του 19ου αιώνα. Πριν τη Γαλλική Επανάσταση, ο Τύπος βρισκόταν υπό την απόλυτη κηδεμονία του κράτους, με αποτέλεσμα μερικά από τα μεγαλύτερα έργα της γαλλικής διανόησης του 18ου αιώνα να μην εκδοθούν ποτέ στη Γαλλία. Ακόμα και μετά την Επανάσταση, δεν υπήρξε ουσιαστική αλλαγή. Παρομοίως, στη Γερμανία η πραγματικότητα ενός

πατερναλιστικού κράτους καθυστέρησε την ανάπτυξη του ελεύθερου τύπου, που κατοχυρώθηκε κάπως πιο μόνιμα με την επανάσταση του 1848 και της οποίας η διατύπωση επαναλήφθηκε και σε μετέπειτα συντάγματα – για παράδειγμα στο Σύνταγμα της Βαϊμάρης. Μετά την πλήρη κατάλυσή της από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς, η ελευθερία του τύπου αποκαταστάθηκε αρχικά μόνο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και επεκτάθηκε και στην ανατολική Γερμανία με την ένωση του 1990.

Σε όλες τις χώρες του δυτικού κόσμου και σε κάποιους του αναπτυσσόμενου κόσμου η ελευθερία του τύπου είναι κατοχυρωμένη. Στο μέτρο που κατέρρευσε ο υπαρκτός σοσιαλισμός, όπου η μονοκομματική διάρθρωση του κράτους και της κοινωνίας δεν μπορούσε αρμονικά να συμβιώσουν με την ελευθεροτυπία, ενθάρρυνεται και στις ανατολικές χώρες η πολυφωνία.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1948 (που δεν έχει νομική δεσμευτικότητα) περιορίζεται στην κατοχύρωση της γνώμης και της διάδοσής της με κάθε μέσο (α.19), χωρίς να αναφέρει τον τύπο. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (1950) κατοχυρώνει μεν την ελευθερία της γνώμης και της πληροφορίας, αλλά σιωπά ως προς την ελευθερία του τύπου. Το ΕΔΔΑ, παρολαυτά, υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του Τύπου ως μέσου πληροφόρησης του κοινού και συνήγαγε, μάλιστα, από την ελευθερία της πληροφορίας ότι η Σύμβαση θεμελιώνει αξίωση του κοινού προς εκπλήρωση της αποστολής αυτής εκ μέρους του Τύπου.

Στην Ελλάδα, η ελευθερία του τύπου διακηρύχθηκε για πρώτη φορά από το Ρήγα Βελεστινλή, ενώ περιελήφθηκε και στα πρώτα συντάγματα της Επιδάουρου και της Τροιζήνας. Η σημερινή διατύπωση ανατρέχει στο α.14 Σ1864, το οποίο κατοχύρωσε πληρέστερα την ελευθεροτυπία, με την απαγόρευση της λογοκρισίας και κάθε προληπτικού μέτρου και τον περιορισμό των περιπτώσεων της επιτρεπόμενης κατάσχεσης. Το Σύνταγμα του 1911 πρόσθεσε την απαγόρευση ειδήσεων σχετικές με στρατιωτικές κινήσεις και έργα οχύρωσης, ενώ καθιέρωσε την αλληλέγγυη αστική ευθύνη του εκδότη εφημερίδος και του συγγραφέα επιλήψιμου δημοσιεύματος, αναφερόμενου στον ιδιωτικό βίο. Το σύνταγμα του 1952 επέτρεψε για πρώτη φορά τη δικαστική παύση εφημερίδος, την απαγόρευση ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, την επανόρθωση ανακριβών δημοσιευμάτων, ενώ όρισε ότι τα αδικήματα του τύπου είναι αυτόφωρα.

Είναι γεγονός ότι λόγω των πολλών περιπτώσεων επικράτησης στη χώρα μας έκρυθμων πολιτικών συνθηκών και, ειδικά, λόγω της επταετίας της δικτατορίας, η εφαρμογή της ελευθερίας του Τύπου αδράνησε για μεγάλα διαστήματα. Οι ποικίλες διατάξεις περί τύπου αποσκόπησαν, κυρίως, στο να προστατεύσουν τα συμφέροντα των καθεστώτων που τις εξέδωσαν. Από την άλλη, οι διατάξεις αυτές είναι κακοδιατυπωμένες, χωρίς σύστημα και συνέπεια, διέπονται από υπερβολική ποινικοποίηση αλλά και χωρίς σεβασμό στη δογματική δομή του ποινικού δικαίου. Ακόμα και σήμερα, και πέρα από το Σύνταγμα, η ισχύουσα ελληνική νομοθεσία περί τύπου απαρτίζεται σε μεγάλο βαθμό από νομοθετήματα δικτατορικής εμπνεύσεως. Αντί ο νομοθέτης να ψηφίσει ένα σύγχρονο νόμο, περιορίστηκε στην κατάργηση ή αποκατάσταση παλαιών διατάξεων και τη θέσπιση αποσπασματικών μόνο ρυθμίσεων. Έτσι, ο βασικός νόμος εξακολουθεί να είναι ο αναγκαστικός νόμος 1092/38 της αυγουστιανής δικτατορίας.

γυ. Η έννοια της ελευθεροτυπίας και οι ειδικότερες εκφάνσεις της.

Ιστορικά, ελευθερία του τύπου σημαίνει, κυρίως, την ελευθερία του πολιτικού τύπου από τη λογοκρισία και την προηγούμενη διοικητική άδεια. Παράλληλα με το ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου αναπτύχθηκε μια «θεσμική εγγύηση», δηλαδή η συνταγματική κατοχύρωση ενός θεσμού, όχι για χάρη των συγκεκριμένων φορέων του αλλά ανεξάρτητα από αυτούς, προς εκπλήρωση μιας συγκεκριμένης αποστολής. Η θεσμοποίηση του τύπου έχει ως αποτέλεσμα την κατοχύρωση κάποιων προνομίων υπέρ αυτού. Σε κάθε περίπτωση, τα προνόμια πρέπει να εξυπηρετούν τη δημοκρατική λειτουργία του τύπου, διαφορετικά δεν καλύπτονται από την ελευθεροτυπία του Σ14παρ2.

Η ελευθεροτυπία έχει πολλές ειδικότερες εκφάνσεις. Περιλαμβάνει, κατ' αρχάς, την ελευθερία της έκδοσης. Η έκδοση εφημερίδων ή άλλων εντύπων μπορεί να γίνει από τον καθένα χωρίς περιορισμούς ως προς την εθνικότητα, ως προς το αν πρόκειται για φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή για ανήλικο. Μοναδικός περιορισμός που θα μπορούσε να γίνει δεκτός είναι η απαγόρευση έκδοσης πολιτικών ή οικονομικών εφημερίδων από ν.π.δ.δ ή και ιδιωτικού δικαίου, των οποίων η πλειοψηφία των μετοχών ελέγχεται από το κράτος κι αυτό γιατί η ύπαρξη κρατικών εφημερίδων εκτός από την ΕτΚ, όπου αποκτά νόμιμη υπόσταση ο θεσμοποιημένος λόγος της εξουσίας, θα ισοδυναμούσε με ανάπτυξη μιας παράπλευρης, «ημιεπίσημης» έκφρασής της. Δυνατή είναι, ωστόσο, η έκδοση ενημερωτικών εντύπων περιοδικού χαρακτήρα από ν.π.δ.δ για σκοπούς σχετικούς με το αντικείμενο δράσης τους. Ακόμα συνταγματική είναι η θέσπιση υποχρέωσης αναγγελίας εκδόσεως του εντύπου για στατιστικούς λόγους, όπως και διάταξη που απαιτεί ο ιδιοκτήτης εφημερίδος ή περιοδικού να ορίζει ως εκδότη και διευθυντή φυσικά πρόσωπα που να έχουν μόνιμη κατοικία και διαμονή στην Ελλάδα και δεν καλύπτονται από οποιαδήποτε ασυλία, ετεροδικία ή άλλο λόγο που να αίρει το αξιόποιο ή να παρακωλύει την ποινική δίωξη τούτων.

Η ελευθερία εκδόσεως περιλαμβάνει και την ελευθερία καθορισμού του είδους, του τόπου και του χρόνου εκδόσεως του εντύπου. Δεν μπορεί να υπάρξει περιορισμός εκδόσεως παραρτημάτων και ιδιαίτερων εκδόσεων. Επίσης είναι θεμιτοί οι εξής δυο χρονικοί περιορισμοί: Αφενός, η τήρηση της κυριακάτικης αργίας για το προσωπικό των ημερήσιων εφημερίδων και, αφετέρου, η απαγόρευση πρωινής κυκλοφορίας εφημερίδων που εμφανίζονται ως «απογευματινές» (αθέμιτος ανταγωνισμός απέναντι στις πρωινές εφημερίδες). Ελεύθερη είναι και η επιλογή του τίτλου του εντύπου, μέσα στα όρια της νομοθεσίας των σημάτων.

Άλλη έκφανση της ελευθεροτυπίας είναι η ελευθερία σύνταξης, που σημαίνει: Ελευθερία συγκεντρώσεως της ύλης, επιλογής και παρουσιάσής της, ελευθερία εκτυπώσεως, ελευθερία κατευθύνσεως του εντύπου. Το καινούριο Σ5Απαρ2 ανάγει για πρώτη φορά σε συνταγματικό δικαίωμα το δικαίωμα στην πληροφόρηση και σε κρατική υποχρέωση την διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες – πριν από το αναθεωρητικό διάβημα μόνο σε επίπεδο νόμου υπήρχε ρύθμιση για την πρόσβαση του κοινού σε πηγές πληροφοριών. Δεν υπάρχει, φυσικά, ειδική αναφορά στους δημοσιογράφους, εφόσον η γενική ρύθμιση τους καλύπτει. Έτσι, οι εκπρόσωποι του τύπου έχουν αξίωση πρόσβασης στα δημόσια αρχεία, καθώς και σε όλες τις δημόσια προσιτές δημόσιες ή ιδιωτικές εκδηλώσεις (δικαστικές και κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις, ανοικτές συναθροίσεις, παραστάσεις κτλ). Είναι ανεπίτρεπτη οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ των εφημερίδων, που αποτρέπει κάποιες από συλλογή

πληροφοριών (πχ. απαγόρευση σε κάποιους δημοσιογράφους να συμμετάσχουν σε συνέντευξη τύπου Υπουργού). Μπορεί, πάντως, να είναι ανεκτοί κάποιοι περιορισμοί που γίνονται με αντικειμενικά κριτήρια, όπως, για παράδειγμα, ο αριθμητικός περιορισμός των παρευρισκομένων σε αίθουσα δικαστηρίου δημοσιογράφων λόγω της μικρής χωρητικότητας (αρκεί πάντα να υπάρχει έλεγχος μόνο ως προς το πόσοι θα εισέλθουν και όχι ως προς το ποιοι). Παράλληλα, δεν επιτρέπεται να απαγορευθεί ή να υπονομευθεί η χρησιμοποίηση των μέσων που διευκολύνουν τη λήψη γνώσης των πληροφοριών – πχ. η απαγόρευση χρησιμοποίησης οποιουδήποτε πρακτορείου ειδήσεων , η απαγόρευση αποστολής ανταποκριτών , απαγόρευση εγκατάστασης κεραιών κτλ.

Σύμφωνα με την ελευθερία επιλογής και παρουσίασης της ύλης, υπάρχει δυνατότητα χρησιμοποίησης οποιασδήποτε γλώσσας ή διάταξης της ύλης, καθισταμένης αντισυνταγματικής ακόμα και της παρότρυνσης χρησιμοποίησης της ελληνικής γλώσσας με αντάλλαγμα ωφελημάτων. Επιπλέον, υπάρχουν μόνο ορισμένα δημοσιεύματα που δεν μπορούν να συμπεριληφθούν ως ύλη σε έντυπο και αυτά αναφέρονται περιοριστικά στο Σ14παρ3, επισύροντας την κύρωση της κατάσχεσης (δηλαδή και πάλι υπάρχει κατασταλτική αντιμετώπισή τους, που δεν επηρεάζει το στάδιο επιλογής τους ως μέρος της ύλης). Χωρίς να έχει σημασία η αξία ή η απαξία του νομοθετικού σκοπού, είναι ανεπίτρεπτη κάθε άλλη κρατική επιβολή , απαγόρευση ή ποσόστωση της ύλης του εντύπου. Αντισυνταγματική, λοιπόν, είναι και η χορήγηση ατέλειας για τη δημοσίευση ορισμένης ύλης . Η ελευθερία του περιεχομένου περιλαμβάνει και την ελευθερία δημοσίευσεως αγγελιών και διαφημίσεων, που αποτελούν τη βασική πηγή εσόδων του Τύπου. Περιορισμοί στις διαφημίσεις θα μπορούσε να αποτελέσουν μέσο καταστράτηγησης της ελευθεροτυπίας, μέσω της άσκησης οικονομικής πίεσης στις εφημερίδες και τα περιοδικά .

Σχετική με την ελευθερία επιλογής της ύλης είναι και η ελευθερία προσανατολισμού του εντύπου. Φορέας της ελευθερίας αυτής είναι ο ιδιοκτήτης του εντύπου, ο οποίος μπορεί να καθορίζει την πολιτική ή άλλη κατεύθυνσή του , να προσλαμβάνει όποιους συντάκτες επιθυμεί και να δίνει οδηγίες. Δεν μπορεί να απαιτηθεί από κανένα συντάκτη να γράψει κάτι εναντίον της συνείδησής του ούτε όμως έχει αυτός απαίτηση να δημοσιεύονται άρθρά του που δε συμφωνούν με τον προσανατολισμό του εντύπου.

Επίσης, η ελευθερία παρουσίασης της ύλης συνδέεται με την ελευθερία εκτύπωσης. Δεν υπόκειται σε περιορισμό η επιλογή σχήματος, επιφάνειας εκδόσεως και αριθμού αντιτύπων του εντύπου, όπως και η επιλογή μεθόδου και προσωπικού εκτύπωσης . Από την άλλη, προβληματικές είναι ρυθμίσεις όπως αυτή του κλειστού επαγγέλματος των τυπογράφων .

Θεμελιώδης έκφανση της ελευθεροτυπίας είναι η ελευθερία κυκλοφορίας , διανομής και πώλησης των εντύπων, χωρίς την κατοχύρωση της οποίας όλες οι παραπάνω θα καθίσταντο άνευ σκοπιμότητας και περιεχομένου. Η λογοκρισία και οποιοδήποτε προληπτικό μέτρο απαγορεύονται, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορεί με κανένα τρόπο και για κανένα λόγο να εμποδιστεί η κυκλοφορία του εντύπου. Η αποστολή των εντύπων από τον τόπο παραγωγής στον τόπο πωλήσεως δεν μπορεί να παρεμποδίζεται από διατάξεις που αφορούν, για παράδειγμα, την απαγόρευση της χρησιμοποίησης του ταχυδρομείου για τη μεταφορά εντύπων, των οποίων το περιεχόμενο αντίκειται, κατά την κρίση του ταχυδρομείου στη δημόσια τάξη . Το ταχυδρομείο μπορεί να προκαλέσει την κατάσχεση των εντύπων – πάντα υπό τις προϋποθέσεις του Σ14παρ3, αλλά δε δικαιούται να εμποδίζει –και, μάλιστα, προληπτικά- την κυκλοφορία εντύπων. Ανάλογα, αντιμετωπίζεται το ζήτημα της

χρησιμοποίησης των πρακτορείων Τύπου. Ούτε επιτρέπεται η επιβολή της ούτε η παρεμπόδισή της.

Το έντυπο πρέπει να διατίθεται κατά τρόπο, σε τόπο και σε χρόνο που να είναι όσο το δυνατόν καλύτερη η διανομή του στους αναγνώστες. Αν επιτρέπεται η διάθεσή του μόνο σε σημεία μη κεντρικά, μη προσβασιμα από τους αναγνώστες παραβιάζεται η ελευθεροτυπία. Το ίδιο αποτέλεσμα έχουν και ρυθμίσεις που αναγνωρίζουν αποκλειστικό δικαίωμα πώλησεως των εντύπων σε κλειστό κύκλωμα ατόμων (εφημεριδοπώλες) . Περιορισμοί χρονικοί επιβάλλονται για λόγους αποτροπής του αθέμιτου ανταγωνισμού, αν και τα όρια δεν είναι πάντοτε σαφή. Κρίσιμο θέμα είναι ο καθορισμός της τιμής των εφημερίδων από το κράτος, που έχει επανειλημμένως κριθεί από τη νομολογία ως αθέμιτος περιορισμός της ελευθεροτυπίας . Οι μεν εκδότες έχουν το δικαίωμα να καθορίζουν ελεύθερα την τιμή πώλησης των εφημερίδων τους, οι δε αναγνώστες έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν για την πληροφόρησή τους την εφημερίδα της προτίμησής τους κατά συνεκτίμηση και του παράγοντα της τιμής της. Ακόμα και η δωρεάν διάθεση εντύπου είναι συνταγματικά θεμιτή, ενώ ζήτημα υπάρχει για τη δωρεάν χορήγηση δώρων και άλλων παροχών από τις εφημερίδες στους αναγνώστες τους. Πρόκειται για μια πρακτική που δεν έχει προκαλέσει εμφανείς αντιδράσεις, η νομολογία, ωστόσο, έχει κρίνει ως συνταγματικά θεμιτή την απαγόρευσή της .

δ. Η κατάσχεση

δι. Λόγοι επιτρεπτού της κατάσχεσης (Σ14παρ3)

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται. Αν υπήρχε η δυνατότητα να ελέγχεται η έκδοση, το περιεχόμενο και η κυκλοφορία του εντύπου και να παρεμπόδιζονται πριν ακόμα περιέλθει αυτό στα χέρια του αναγνωστικού κοινού, κάθε συζήτηση περί ελευθερίας του Τύπου θα καθίσταντο νεκρό γράμμα. Η εκάστοτε κυβέρνηση και τα ισχυρά συμφέροντα θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τον Τύπο για την εξυπηρέτηση των σκοπών τους, προωθώντας τα μηνύματα που εξυπηρετούν το σκοπό τους και αποκρύπτοντας αλήθειες που θα μπορούσαν να τον βλάψουν ή και να τον ματαιώσουν.

Καταρχήν, απαγορεύεται και η λήψη κατασταλτικών μέτρων, με εξαίρεση την κατάσχεση, η οποία είναι επιτρεπτή μόνο μετά την κυκλοφορία του εντύπου και, μάλιστα, για περιοριστικά αναφερόμενες στο Σύνταγμα περιπτώσεις . Με τον όρο «κατάσχεση» εννοούμε την αφαίρεση ορισμένου αντικειμένου εκ της κατοχής ορισμένου προσώπου άνευ της συναινέσεώς του, προς εξυπηρέτηση του έργου της ανακρίσεως ή προς εξασφάλιση της δημοσιεύσεως. Αντικείμενα καρασχέσεως μπορεί να είναι μόνο τα ενσώματα. Η κατάσχεση δεν ταυτίζεται με τη δήμευση.

Το Σ14παρ3 επιτρέπει την κατάσχεση, όταν το έντυπο:

- ι)προσβάλλει τη χριστιανική και κάθε άλλη γνωστή θρησκεία
- ιι)προσβάλλει το πρόσωπο του ΠτΔ

ιι) περιλαμβάνει δημοσίευμα που αποκαλύπτει πληροφορίες για τη σύνθεση, τον εξοπλισμό και τη διάταξη των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωση της Χώρας ή που έχει σκοπό τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους
ιγ) περιέχει άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώ, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος.

Όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, η έννοια της θρησκείας είναι εδώ η ίδια με την έννοια του Σ13, ενώ η έννοια της «προσβολής χριστιανικής ή άλλης θρησκείας» είναι παρόμοια με την «καθύβριση θρησκείας» του 199ΠΚ.

Η δεύτερη περίπτωση, όπου επιτρέπεται η κατάσχεση, εφόσον προσβάλλεται το πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας, αποτελεί υπόλειμμα του απαραβίαστου του προσώπου του βασιλέως. Σε αντίθεση με το αντίστοιχο άρθρο του συντάγματος του 1952 - το οποίο αναφερόταν στο βασιλέα, το διάδοχο, τις συζύγους και τα τέκνα τους - η ισχύουσα διάταξη περιορίζεται στο πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας και δεν επεκτείνεται και στα μέλη της οικογένειάς του. Αφορά στο πρόσωπο αυτό καθαυτό και όχι στο αξίωμα. Δεν περιλαμβάνει, λοιπόν, την «περιύβριση» του αξιώματος κατά την έννοια και του ΠΚ 181 («περιύβριση της αρχής»), παρά εφαρμόζεται μόνο επί προσβολής της τιμής του συγκεκριμένου φορέα του αξιώματος κατά την έννοια του 168ΠΚ. Φυσικά, η προστασία της τιμής του προσώπου του υφίσταται για να προστατευθεί η πολιτειακή εξουσία που ασκεί κατά το Σύνταγμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της προσβολής της τιμής του Προέδρου της Δημοκρατίας απαιτούνται: ι) ως αντικειμενικά στοιχεία: προσβλητική εκδήλωση καταφρονήσεως, ονειδισμού ή διασυρμού του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας, πρόσφορη να προκαλέσει αμφισβήτηση της ηθικοκοινωνικής αξίας αυτού και η εκδήλωση αυτή να γίνει δημόσια, δηλαδή κατά τρόπο που να γίνεται δυνατή η περιέλευσή της σε ευρύτερο κύκλο προσώπων τα οποία δε συνδέονται μεταξύ τους και ιι) ως υποκειμενικό στοιχείο: δόλος του υπαιτίου, που συνίσταται στη γνώση ότι η παραπάνω εκδήλωση είναι πρόσφορη να παραγάγει εξωτερικά την εντύπωση καταφρονήσεως ή μειώσεως του προσβαλλομένου, ως και τη γνώση της ιδιότητας του τελευταίου ως εκπροσώπου της πολιτειακής εξουσίας.

Εκ των υστέρων κατάσχεση μπορεί να γίνει και στην περίπτωση δημοσιεύματος που αποκαλύπτει πληροφορίες στρατιωτικής σημασίας. Εννοείται ότι πρέπει η πληροφορία να είναι «μυστική», δηλαδή όχι μόνο να υπάρχει επιθυμία του κράτους να παραμείνει απόρρητη, αλλά και να μην έχει και στην πραγματικότητα δει ποτέ και με κανένα τρόπο στο παρελθόν το φως της δημοσιότητας. Το Γερμανικό Ακυρωτικό έχει στο παρελθόν δεχθεί τη λεγόμενη «θεωρία του μωσαϊκού», σύμφωνα με την οποία, ακόμα και στην περίπτωση όπου έχουν ήδη αποκαλυφθεί επί μέρους πληροφορίες και το δημοσίευμα τις διατάσσει κατά τρόπο που να αποκαλύπτεται η συνολική σημασία (η οποία δε θα προέκυπτε από κάθε μια επιμέρους πληροφορία), η σύνδεση αυτή των γεγονότων μπορεί να είναι άξια αυτοτελούς προστασίας και η δημοσίευσή της να αποτελεί προδοσία της χώρας. Αυτή τη θεωρία, ωστόσο, θα διέυρυνε υπερβολικά τη συνταγματική πρόβλεψη και θα οδηγούσε σε απαράδεκτο περιορισμό της ελευθεροτυπίας και του δικαιώματος του κοινού για τα ουσιώδη ζητήματα της εθνικής άμυνας. Υπέρμετρη διεύρυνση αποτελεί και το α.43 α.ν. 1092/38, που απαγορεύει και τη δημοσίευση πληροφοριών στρατιωτικής σημασίας. Μια πληροφορία μπορεί να αποκαλυφθεί μόνο μια φορά, ενώ δύναται από κει και πέρα να δημοσιευθεί πολλές φορές. Αποκλειστικά και μόνο η «αποκάλυψη» καθιστά

ανεκτή την κατάσχεση και όχι η «δημοσίευση» .

Όσον αφορά στο δημοσίευμα που σκοπεί στη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους, μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής : Για να είναι επιτρεπτή η κατάσχεση, πρέπει να υπάρχει σκοπός εφαρμογής βίας και στη μια και στην άλλη περίπτωση. Το σύνταγμα του 1952 προέβλεπε την κατάσχεση εντύπου που περιείχε δημοσίευμα – πρόκληση για τη διάπραξη του εγκλήματος της εσχάτης προδοσίας, ρύθμιση που δεν επαναλήφθηκε στο Σ1975/1986/2001.

Η τελευταία συνταγματική πρόβλεψη επιτρεπόμενης κατάσχεσης αφορά άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν καταφανώς τη δημόσια αιδώ. Την έννοια του ασέμνου ορίζει το α.30 ν.5060/31, σύμφωνα με το οποίο : «Άσεμνα είναι τα χειρόγραφα, έντυπα, εικόνες και λοιπά αντικείμενα, οσάκις, συμφώνως προς το κοινό αίσθημα, προσβάλλουν την αιδώ» . Ανάλογες αναφορές ηθικού περιεχομένου υπήρχαν και στα πρώτα επαναστατικά συντάγματα. Τα συντάγματα του 1844 και 1864 δε συνέδεαν την ελευθερία του Τύπου με την ηθική και τη σεμνότητα, με την αναθεώρηση του 1911 επανήλθαμε στη σεξοκεντρική ηθική του ασέμνου. Το τι είναι ικανό να προσβάλλει καταφανώς τη δημόσια αιδώ εξαρτάται από την εποχή στην οποία εκδίδεται το δημοσίευμα και, βασικά, από την κοινωνική ανεκτικότητα. Στις μέρες μας, εκδίδονται αμέτρητα περιοδικά με γυμνά δημοσιεύματα και τολμηρές φωτογραφήσεις, τα οποία, μάλιστα, εκτίθονται όσο το δυνατόν περισσότερο σε κοινή θέα, χωρίς αυτό να προκαλεί την παρέμβαση της δικαιοσύνης. Πάντως, η προσβολή πρέπει να είναι καταφανής, αν υπάρχει αμφισβήτηση δεν επιτρέπεται.

Εκτός από τις αναφερόμενες στο Σύνταγμα περιπτώσεις που προεκτέθηκαν, απαγορεύεται σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση και για οποιονδήποτε άλλο λόγο να γίνει κατάσχεση εντύπου . Δεν έχει τεθεί ούτε καν ή γενική ρήτρα υπέρ της δημόσιας ταξής. Ακόμα προσοχή απαιτείται και προς κάποιες άλλες περιπτώσεις που μπορεί να αποτελέσουν καταστρατήγηση της περιοριστικής συνταγματικής ρύθμισης. Για παράδειγμα, η αναγκαστική εξαγορά ή επίταξη ή και απλή αγορά όλων (ή του μεγαλύτερου μέρους) των αντιτύπων ενός βιβλίου από τις κρατικές αρχές, με σκοπό να εμποδιστεί ή να ματαιωθεί η κυκλοφορία του εξισούται με κατάσχεση και απαγορεύεται.

δι. Διαδικασία κατάσχεσης – Η παύση

Το Σύνταγμα επιτρέπει την κατάσχεση μόνο υπό αυστηρές διαδικαστικές προϋποθέσεις προς διασφάλιση πλήρους δικαστικού ελέγχου του θεμιτού της και ταχεία άρση της εκκρεμότητας (Σ14παρ4).

Έτσι, ο εισαγγελέας μέσα σε εικοσι – τέσσερις ώρες από την κατάσχεση, οφείλει να υποβάλλει την υπόθεση στο δικαστικό συμβούλιο, το οποίο, πάλι μέσα σε άλλες εικοσι – τέσσερις ώρες οφείλει να αποφασίσει για τη διατήρηση ή άρση της κατάσχεσης, διαφορετικά η κατάσχεση αίρεται αυτοδικαίως. Τα ένδικα μέσα της αναίρεσης και της έφεσης επιτρέπονται στον εκδότη της εφημερίδας ή άλλου εντύπου που κατασχέθηκε και στον Εισαγγελέα.

Κατά το Σ14παρ6, αν μέσα σε πέντε χρόνια υπάρξουν τρεις τουλάχιστον καταδίκες

για τη διάπραξη των αδικημάτων που επιφέρουν κατάσχεση, το δικαστήριο διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση της εκδόσεως του εντύπου και, σε βαριές περιπτώσεις, την απαγόρευση άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Η παύση συνίσταται στην απαγόρευση χρησιμοποίησεως του τίτλου του εντύπου από οποιονδήποτε. Είναι κατασταλτικό μέτρο, εφόσον έχει ήδη γίνει η έκφραση των στοχασμών. Εφόσον συντρέχει η προϋπόθεση των τριών προηγούμενων καταδικών εντός της πενταετίας, το δικαστήριο δεσμεύεται να διατάξει την παύση, δεν έχουμε εδώ άσκηση διακριτικής ευχέρειας. Η παύση ή η απαγόρευση αρχίζουν μόνο εφόσον η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη. Για να ενεργοποιηθεί η διάταξη του Σ14παρ6 πρέπει να εκδοθεί σχετικός νόμος.

Γ. Το δημοσιογραφικό επάγγελμα

α. Γενικά

Οι δημοσιογράφοι είναι μια ιδιότυπη κατηγορία επαγγελματιών. Η δημοσιογραφία – «λειτούργημα» για πολλούς – συνδέεται άμεσα με την ελευθερία του τύπου, τον ακρογωνιαίο λίθο της δημοκρατίας.

Το ισχύον Σύνταγμα επαναλαμβάνει ρύθμιση του συντάγματος του 1952, σύμφωνα με την οποία νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τα προσόντα για την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Από τη μια, έχουν διατυπωθεί σκέψεις για επικινδυνότητα της διάταξης αυτής, από την άλλη όμως, δεδομένης της επίδρασης που έχει η άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος στην κοινή γνώμη, υποστηρίζεται ότι μπορούν να τεθούν κάποιες τυπικές προϋποθέσεις. Σήμερα, επομένως, ελλείπει σχετικού νόμου, είναι ελεύθερη η άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.

Η ελευθερία του Τύπου του Σ14παρ2 έχει και μια επιπλέον έκφραση που δεν αναφέρθηκε παραπάνω. Πρόκειται ακριβώς για την ελευθερία άσκησης των επαγγελμάτων του τύπου, χωρίς την οποία υπονομεύεται η κατοχύρωση της ελευθεροτυπίας. Σ' αυτήν την ειδικότερη έκφραση αντίκεινται διατάξεις που θεσπίζουν διοικητικές άδειες επαγγέλματος, προπάντων αν χορηγούνται ή αντανakλούνται με βάση κριτήρια σκοπιμότητας ή κατά διακριτική ευχέρεια των διοικητικών αρχών ή μάλιστα των ενώσεων ιδιοκτητών εφημερίδων ή των πρακτορείων τύπου ή των ενώσεων συντακτών.

Αντίθετες με την ελευθερία αυτή είναι και διατάξεις που εγκαθιδρύουν «κλειστό επάγγελμα» (closed shops), επιβάλλουν δηλαδή ή επιτρέπουν την απασχόληση σε ορισμένο επάγγελμα μόνο των μελών ενός σωματείου και την απόλυση όλων όσων δεν είναι ή παύουν να είναι μέλη του σωματείου αυτού. Εφόσον το δημοσιογραφικό επάγγελμα δεν είναι κλειστό, δεν είναι συνταγματική η άρνηση εγγραφής δημοσιογράφου σε δημοσιογραφικό σωματείο με την αιτιολογία ότι έχει υπερβεί το όριο ηλικίας που προβλέπει το καταστατικό του σωματείου. Αναλόγως, θα ήταν

αντισυνταγματική και πιθανή απαγόρευση της ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος ύστερα από ορισμένη ηλικία. Συγχρόνως, από την ελευθερία άσκησης του επαγγέλματος προκύπτει η απαγόρευση κρατικής κηδεμονεύσεως οποιασδήποτε οργανώσεως τύπου.

Ένας δημοσιογράφος μπορεί να παρέχει εργασία σε περισσότερους από έναν εργοδότες και, μάλιστα, με διαφορετικού νομικού χαρακτήρισμού σύμβαση. Ο εργαζόμενος δημοσιογράφος, ο οποίος λόγω της φύσης και της αποστολής του επαγγέλματός του αναπτύσσει μεγαλύτερη πρωτοβουλία στην εκτέλεση της εργασίας του, μπορεί να συνάπτει σύμβαση εξαρτημένης εργασίας με χαλαρότερη άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος. Σε κάθε περίπτωση η ύπαρξη ή μη σύμβασης εξαρτημένης εργασίας απαιτεί ad hoc εξέταση. Αν αυτός υποχρεώνεται σε παρουσία στον τόπο εργασίας του για ορισμένο ωράριο, υφίσταται εξάρτηση. Αν έχει απλώς την υποχρέωση να παραδίδει το κείμενό του σε αιώτατο χρονικό σημείο, δεν υφίσταται δέσμευση ικανή να στοιχειοθετήσει σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Οι όροι εργασίας των δημοσιογράφων που απασχολούνται με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας στο Δημόσιο, τους Ο. Τ. Α και τα ν. π. δ. δ. καθορίζονται με υπουργική απόφαση.

Με το ν. 780/78 αφέθηκαν οι δημοσιογραφικές ενώσεις να λειτουργούν βάσει των καταστατικών τους, ενώ μέχρι τότε υπήρχε κηδεμονία τους. Σήμερα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για συνδικαλιστικές οργανώσεις. Μια ιδιομορφία των δημοσιογραφικών ενώσεων είναι ότι επιτρέπουν τη συμμετοχή σε αυτές και μη μισθωτών, οργανώνοντας κατά ένα τρόπο και το επάγγελμα.

Τέλος, ως προς τη λήξη της δημοσιογραφικής εργασιακής σχέσης εφαρμόζονται οι κοινοί κανόνες του εργατικού δικαίου. Στη Γαλλία, οι δημοσιογράφοι απολαμβάνουν, ήδη από το 1936, του προνομίου της λεγόμενης «ρήτρας συνειδήσεως». Ο δημοσιογράφος εκεί έχει, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα να διακόψει την παροχή της εργασίας του, λαμβάνοντας όλη τη νόμιμη αποζημίωση, στην περίπτωση αλλαγής του χαρακτήρα ή του προσανατολισμού του εντύπου – αρκεί να δημιουργείται για αυτόν μια κατάσταση που θα μπορεί να προσβάλλει τη φήμη του και, γενικά, τα ηθικά του συμφέροντα. Στη χώρα μας, δεν υπάρχει τέτοια άμεση και ειδική ρύθμιση, γίνεται, ωστόσο, δεκτό ότι αλλαγή του προσανατολισμού του εντύπου μπορεί να θεωρηθεί από το δημοσιογράφο ως μονομερής βλαπτική μεταβολή των όρων της συμβάσεως και καταγγελία της εκ μέρους του εργοδότη. Εκτός αυτού, έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω ότι ο δημοσιογράφος δεν μπορεί να υποχρεωθεί να γράψει ο,τιδήποτε αντίθετο προς τις προσωπικές του απόψεις, προκειμένου να ακολουθήσει τη «γραμμή» της εφημερίδας – ούτε όμως έχει και την αξίωση να δημοσιεύονται άρθρα του αντίθετα προς αυτήν.

β.Η υποχρέωση ενημέρωσης του κοινού και η «ερευνητική δημοσιογραφία».

Με την πρόσφατη αναθεώρηση του συντάγματος, κατοχυρώθηκε συνταγματικά και αυτοτελώς το δικαίωμα του ατόμου στην πληροφόρηση (Σ5Α). Αυτό αύξησε τις ευθύνες του Τύπου όσον αφορά στην παροχή πληροφοριών και στην επίδραση των δημοσιευμάτων στο αναγνωστικό κοινό.

Η βάση της σωστής άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος είναι η έρευνα. Έτσι, λοιπόν, απαραίτητη είναι, κατ' αρχάς, η κατοχύρωση της ελευθερίας διεξαγωγής της. Καθοδηγούμενη πολιτική πληροφόρησης ισοδυναμεί με έλλειψη πληροφόρησης, ενώ ειδήσεις προερχόμενες από κρατικές πηγές τότε μόνο μπορούν να θεωρηθούν δημοσιογραφική πληροφορία, όταν επαληθευθούν μετά από δημοσιογραφική έρευνα. Στη σύγχρονη εποχή υπάρχει μια πληθώρα νέων τεχνικών πληροφόρησης και μια ακατάπαυστη ροή ειδήσεων που ο δημοσιογράφος καλείται να χρησιμοποιήσει και να παρακολουθήσει αντιστοίχως. Για αυτόν το λόγο απαιτείται πριν από όλα η διασφάλιση της ανεμπόδιστης πρόσβασης στις πηγές πληροφόρησης. Το Σ5Α παρ2 κατοχυρώνει συνταγματικά το δικαίωμα πρόσβασης στις πηγές πληροφοριών, την υλοποίηση του οποίου, μάλιστα, ανάγει σε υποχρέωση του κράτους. Η πιο κρίσιμη όψη αυτής της κρατικής υποχρέωσης αφορά το κόστος πρόσβασης στην κοινωνία της πληροφορίας, όχι μόνο όταν αυτό ορίζεται ευθέως με κρατική πράξη, αλλά και όταν εξαρτάται από σχετικές συμβάσεις παραχώρησης που συνάπτει ή άδειες παραχώρησης που χορηγεί το κράτος σε ιδιώτες για την άσκηση συναφών δραστηριοτήτων.

Το Σ5Α κατοχυρώνει γενικά το δικαίωμα της πληροφόρησης, του οποίου φορέας δύναται να είναι και ο δημοσιογράφος, με την επιφύλαξη περιορισμών που επιβάλλονται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος και προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων. Όσον αφορά συγκεκριμένα στην πρόσβαση στα διοικητικά έγγραφα, χαρακτηριστικός είναι ο ν. 1599/86, ο οποίος εξαρτά ουσιαστικά το δικαίωμα αυτό από τη διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων εκάστοτε αρχών. Κατά το α.16παρ3, οι υπηρεσίες του δημοσίου τομέα μπορούν να αρνηθούν την ικανοποίηση του δικαιώματος στις περιπτώσεις που ι) παραβιάζεται το απόρρητο των συζητήσεων του υπουργικού συμβουλίου και των άλλων κυβερνητικών οργάνων, το απόρρητο της εθνικής άμυνας και εξωτερικής πολιτικής, της δημόσιας πίστης και του νομίσιματος, της ασφάλειας του κράτους και της δημόσιας τάξης, το ιατρικό, εμπορικό, τραπεζικό ή βιομηχανικό απόρρητο και κάθε άλλο απόρρητο που προβλέπεται από ειδικές διατάξεις ή ii) μπορεί να δυσχεράνει την έρευνα δικαστικών, αστυνομικών, στρατιωτικών ή διοικητικών αρχών σχετικά με την τέλεση εγκλήματος ή διοικητικής παράβασης.

Διαφορετική από την παραδοσιακή έννοια της δημοσιογραφικής έρευνας, η οποία εξυπηρετεί το γενικότερο ενδιαφέρον του κοινού για ενημέρωση, είναι η ερευνητική δημοσιογραφία, η οποία αποσκοπεί στην αποκάλυψη μιας είδησης που εξυπηρετεί επιτακτικό δημόσιο συμφέρον. Το φαινόμενο της ερευνητικής δημοσιογραφίας γεννήθηκε στις ΗΠΑ υπό την επίδραση του σκανδάλου Watergate και έκτοτε πολλά σκάνδαλα μεγάλου μεγέθους έχουν δει το φως της δημοσιότητας.

Η αντιμετώπιση του φαινομένου της ερευνητικής δημοσιογραφίας πρέπει να γίνει με τις διατάξεις του κοινού δικαίου. Τα προβλήματα αρχίζουν όταν η δημοσιογραφική έρευνα προχωρά σε διείσδυση στον ιδιωτικό βίο και την παραβίαση του απορρήτου ή παίρνει ανακριτικό χαρακτήρα, προσπαθώντας να υποκαταστήσει τις Αρχές ή διεξάγεται χωρίς την απαραίτητη ευσυνειδησία. Μιλάμε, λοιπόν, για διεισδυτική δημοσιογραφία όταν χρησιμοποιούνται μέσα αθέμιτα για τη συλλογή των πληροφοριών και γίνεται υπέρβαση των ορίων που τίθενται για την προστασία της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου του ατόμου. Η διεισδυτική δημοσιογραφία δεν είναι εκ προοιμίου παράνομη, το πότε η άσκησή της περιορίζεται θα αναπτυχθεί

σε κεφάλαιο που ακολουθεί. Η ανακριτική δημοσιογραφική έρευνα μετατρέπει τη δημοσιογραφία σε «ιεροεξεταστική» ενασχόληση και συχνά οδηγεί σε εμπορευματοποίηση του θανάτου και του ανθρώπινου πόνου. Όσον αφορά, τέλος, στην πλημμυρή δημοσιογραφική έρευνα, είναι γεγονός ότι συχνά το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης επιβάλλει τη δημοσίευση στοιχείων που στηρίζονται όχι σε αποδείξεις αλλά σε υπόνοιες, οι οποίες – λόγω της πίεσεως του χρόνου – δεν είναι δυνατό να επαληθευθούν αμέσως. Δεν είναι, ωστόσο, δυνατόν να γίνει αποδεκτό ότι όσο μεγαλύτερο είναι το ενδιαφέρον του κοινού για δημοσιότητα τόσο λιγοστεύουν οι απαιτήσεις για την επαλήθευση μιας ειδήσεως! Η δημοσίευση οποιασδήποτε πληροφορίας δεν είναι αυτοσκοπός, πρέπει να αποβλέπει στην έγκυρη πάνω από όλα ενημέρωση του κοινού.

γ. Οι κώδικες δεοντολογίας και το δημοσιογραφικό απόρρητο

Ο όρος δεοντολογία σημαίνει το να πράττει κανείς «αυτό που πρέπει» κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας. Έτσι, λοιπόν, όταν μιλάμε για κώδικα δεοντολογίας του Τύπου και των Μ.Μ.Ε γενικότερα, εννοούμε του κανόνες που πρέπει να τηρούνται από τους σχετικούς φορείς σε όλα τα στάδια της πληροφόρησης της κοινής γνώμης.

Ο Τύπος διέρχεται μια περίοδο κρίσης αξιοπιστίας και δεν είναι λίγες οι επικρίσεις που του γίνονται για έλλειψη ήθους και εμπορευματοποίησης ενός «λειτουργήματος». Η επικράτηση στο χωρίς φραγμούς ανταγωνισμό επιτυγχάνεται μέσω του εντυπωσιασμού του κοινού και στο βωμό της θυσιάζονται η αντικειμενική πληροφόρηση, η ποιότητα, ακόμα και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Το θέμα, λοιπόν, της δεοντολογίας του τύπου απασχολεί ολοένα και περισσότερο την κοινή γνώμη, τους νομικούς και τους ίδιους τους δημοσιογράφους.

Όσον αφορά τη δεοντολογία αυτή, λοιπόν, έχουν διατυπωθεί δυο αντικρουόμενες προτάσεις : Αφενός, η ψήφιση ενός κώδικα , ο οποίος να περιβληθεί τον τύπο νόμου του κράτους, άποψη που προβάλλεται κυρίως από την πολιτεία, αλλά βρίσκει αντίθετες τις Ενώσεις Συντακτών, λόγω του φόβου για περιστολή του δικαιώματος της ελευθεροτυπίας. Αφετέρου, η θέσπιση ενός Κώδικα αρχών ή Κώδικα τιμής, για την τήρηση του οποίου οι δημοσιογράφοι θα αυτοδεσμεύονται συλλογικά στο πλαίσιο των δημοσιογραφικών τους οργανώσεων . Το ζήτημα της δημοσιογραφικής ηθικής εκφεύγει από την αρμοδιότητα του κράτους αλλά και από των δημοσιογραφικών ενώσεων , γιατί η επαγγελματική αυτορύθμιση είναι εξίσου επικίνδυνη με την κρατική ετερορύθμιση , διότι έχει ως συνέπεια την ομογενοποίηση των περιεχομένων της δημοσιογραφικής ελευθερίας και τελικά τον περιορισμό της πλουραλιστικής της έκφρασης .Γι' αυτό ως λύση προτείνεται η αναγωγή της δημοσιογραφικής ηθικής σε ζήτημα καθαρά ατομικής ευθύνης , που αφήνει στην προσωπική συνείδηση κάθε μεμονωμένου δημοσιογράφου την πραγμάτωση της ισορροπίας μεταξύ της ελευθερίας και των δεοντολογικών του καθηκόντων . Άρα τελικός κριτής είναι η αγορά , δηλαδή οι " καταναλωτές των μέσων πληροφόρησης " , οι οποίοι με τις προτιμήσεις τους υποδεικνύουν στους δημοσιογράφους τι πρέπει να κάνουν και τι όχι .

Απ' την άλλη πλευρά , με την ύπαρξη αυτορρύθμισης , απορρίπτεται η ρύθμιση της

δημοσιογραφικής ελευθερίας από την έννομη τάξη με τη λογική μιας δημόσιας υπηρεσίας, όπως δηλαδή ορισμένα επαγγέλματα τα οποία είναι επιβαρημένα με υποχρεώσεις δημόσιας φύσης που περιορίζουν την ελευθερία επιλογής των σκοπών της άσκησης τους, ενόψει του συλλογικού συμφέροντος που καλούνται να ικανοποιήσουν. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, το κράτος οφείλει ν' ασκεί έλεγχο και εποπτεία της καλής άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, ακόμη και όταν δεν διακυβεύονται ατομικά συμφέροντα των πολιτών.

Γενικά, τα δεοντολογικά κείμενα στο χώρο των ΜΜΕ είναι δυνατόν να καταταγούν στις εξής κατηγορίες: ι) Κώδικες των δημοσιογράφων, ιι) κώδικες των εκδοτών, ιιι) κώδικες Τύπου, ιιιι) κώδικες των ηλεκτρονικών ΜΜΕ. Οι " κώδικες δημοσιογραφικής ηθικής " περιλαμβάνουν ένα σύνολο αρχών και κανόνων για τον προσανατολισμό της πρακτικής του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, όπως η υποχρέωση σεβασμού της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου, το καθήκον αληθείας, το καθήκον τήρησης της καλής πίστης, το καθήκον σεβασμού των απόψεων, η απαγόρευση δωροληψίας κτλ. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υπάρχει θεσμοθετημένος κώδικας δεοντολογίας για τον Τύπο. Δύο είναι τα κείμενα που θα μπορούσαμε να εξετάσουμε: Το καταστατικό της ΕΣΗΕΑ και ο νέος κώδικας αρχών του δημοσιογραφικού επαγγέλματος της ΕΣΗΕΑ.

Ο τελευταίος περιέχει κανόνες που αντικατοπτρίζουν τις συναλλακτικές υποχρεώσεις του Τύπου. Στην παρ2, διατυπώνεται η ελευθερία της δημοσιογραφικής έκφρασης και πληροφόρησης. Έχει ενδιαφέρον η επισκόπηση των απόψεων του ελληνικού δημοσιογραφικού κόσμου σχετικά με το ζήτημα της ηθικής της πληροφόρησης αλλά και η ευρύτερη πολιτικό-φιλοσοφική και συνταγματική συζήτηση γύρω απ' το θέμα αυτό. Σκοπός του Τύπου είναι " να αποθαρρύνει κάθε απόπειρα κρατικού ή άλλου επηρεασμού με τον αυτοκαθορισμό κανόνων υπεύθυνης λειτουργίας ". Ο κώδικας της Ε.Σ.Η.Ε.Α. καλύπτει όλους τους τομείς των μέσων πληροφόρησης, χωρίς να έρχεται σε αντιπαράθεση με το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς της ραδιοτηλεόρασης, στο οποίο ισχύουν παράλληλα οι κανόνες του κώδικα και οι διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται για την παραβίαση τους από τον ραδιοτηλεοπτικό νόμο. Δεχόμαστε, λοιπόν, ότι η απόκρουση της υπαγωγής της δημοσιογραφικής ελευθερίας σε διοικητικούς περιορισμούς αφορά μόνο την ελευθερία του τύπου.

Στο α. 2 του κώδικα της Ε.Σ.Η.Ε.Α. χαρακτηρίζεται η δημοσιογραφία ως κοινωνικό λειτούργημα που συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Στη γενική θεωρία του δικαίου, ως λειτούργημα νοείται ένα σύμπλεγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων προορισμένων στην εξυπηρέτηση ενός προκαθορισμένου σκοπού από το δίκαιο. Ο κώδικας της Ε.Σ.Η.Ε.Α. χαρακτηρίζοντας τη δημοσιογραφία ως λειτούργημα εννοεί ότι αυτή περιλαμβάνει ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, που βρίσκουν το δικαιολογητικό τους λόγο στην ικανοποίηση του δικαιώματος των πολιτών για πληροφόρηση αντικειμενική και αμερόληπτη και κυρίως, σεβόμενη την προσωπικότητα των άλλων. Υπάρχουν λοιπόν καθήκοντα των δημοσιογράφων που απορρέουν από τον αυτό-έλεγχο του δημοσιογραφικού σώματος και όχι από κάποια κρατική επιταγή. Οι δημοσιογράφοι είναι πρώτα υπόλογοι στην κοινωνία και ύστερα στους εργοδότες ή στην αγορά. Υπό το πόρισμα αυτής της θεώρησης, η προέχουσα αξία της δημοσιογραφικής πληροφόρησης είναι η κοινωνική ευθύνη του δημοσιογράφου απέναντι στους πολίτες - χρήστες των μέσων πληροφόρησης.

Στο α. 1 του κώδικα προβλέπεται μια σειρά από δημοσιογραφικά καθήκοντα που έχουν ως σκοπό τη διασφάλιση και προαγωγή μιας αντικειμενικής δημοσιογραφικής πρακτικής, συμβάλλοντας στην σωστή πληροφόρηση του κοινού.

Τα κεντρικά χαρακτηριστικά, λοιπόν, μιας αντικειμενικής δημοσιογραφικής πρακτικής είναι:

α) ν' ανταποκρίνεται η είδηση στην πραγματικότητα ή τουλάχιστον σε μια αξιόπιστη εκδοχή αυτής ,

β) να παρουσιάζονται όλα τα ουσιώδη γεγονότα μιας είδησης κι όλες οι πηγές ή γνώμες ,

γ) να παρουσιάζονται στα εριζόμενα ζητήματα όλες οι αντικρουόμενες απόψεις ,

δ) να παρουσιάζονται τα γεγονότα που επιδέχονται αξιολογική κρίση ουδέτερα ,

ε) να διακρίνονται τα γεγονότα από τα σχόλια και τις γνώμες .

Η παραβίαση του καθήκοντος αντικειμενικής πληροφόρησης συνεπάγεται κυρώσεις μόνο όταν προσβάλλονται άλλα δικαιώματα έτσι , όπως αυτά της προσωπικότητας , ιδίως το δικαίωμα στην τιμή , την υπόληψη και την εικόνα , την οικονομική ή επαγγελματική υπόληψη ... (α. 57, 59, και 920 Α. Κ . και 361 , 362 και 363 Π. Κ .) . Συνεπώς δε γίνεται λόγος για μια γενική νομική υποχρέωση του τύπου. Προβλέπεται επίσης στον κώδικα της Ε.Σ.Η.Ε.Α. στο α. 1 το "δικαίωμα του ανθρώπου και του πολίτη να πληροφορείται ελεύθερα " , στο α. 1α "πρώτιστο καθήκον –για τον δημοσιογράφο- προς την κοινωνία και τον εαυτό του –να θεωρεί- τη δημοσιοποίηση όλης της αλήθειας " , στο α. 1ε υπάρχει υποχρέωση του δημοσιογράφου " να ερευνά προκαταβολικά , με αίσθημα ευθύνης και με επίγνωση των συνεπειών , την ακρίβεια της πληροφορίας ή της είδησης που πρόκειται να μεταδώσει " . Οι τρεις αυτές διατάξεις αναφέρονται στο καθήκον αληθείας του δημοσιογράφου . Δεν νοείται όμως η απόλυτη αλήθεια, ως η έσχατη ουσία των πραγμάτων, αλλά η ανταπόκριση μεταξύ παρουσίασης και πραγματικότητας . Οι σκόπιμες ανακρίβειες αποτελούν την πλέον επίμεμπτη συμπεριφορά.

Όσον αφορά στο δημοσιογραφικό απόρρητο, η νομολογία του Αρείου Πάγου κάνει δεκτό ότι οι δημοσιογράφοι έχουν υποχρέωση να δώσουν μαρτυρία για ό, τι περιήλθε σε γνώση τους κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους. Ιδιαίτερος προβληματισμός υφίσταται ως προς την αποκάλυψη των ανθρώπινων πηγών που ο δημοσιογράφος έχει χρησιμοποιήσει κατά την έρευνά του . Πρόκειται για ένα θέμα ιδιαίτερος ευαίσθητο, καθώς είναι γεγονός ότι πολλές ειδήσεις δε θα έβλεπαν ποτέ το φως της δημοσιότητας αν οι πληροφοριοδότες δεν καλύπτονταν πίσω από την ανωνυμία.

Υπάρχουν περιπτώσεις σκανδάλων που η αποκάλυψή τους θίγει ισχυρά συμφέροντα. Ποιος θα τολμούσε να τα καταγγείλει στον Τύπο, αν κινδύνευε να έρθει αντιμέτωπος μαζί τους; Η άποψη της νομολογίας είναι ότι στην περίπτωση που η υποχρέωση αποκάλυψης του ονόματος του πληροφοριοδότη, χωρίς να είναι αναγκαία για τη διαφύλαξη δημοσίου συμφέροντος, καθιστά δυσχερή ή αδύνατη την εκπλήρωση της ελεγκτικής ή πληροφοριακής αποστολής του Τύπου, η υποχρέωση είναι ασυμβίβαστη με την ελευθεροτυπία .

Δ. Οριοθέτηση της ελευθεροτυπίας

α. Τύπος και προστασία του ιδιωτικού βίου – Προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων

Στο Σ9παρ1 προβλέπεται πως « η κατοικία καθενός είναι άσυλο και η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη».

Πριν προχωρήσουμε, σκόπιμο είναι να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με τις έννοιες της διάταξης αυτής. Έτσι, ο «ιδιωτικός βίος» αντιπαρατάσσεται στη δημόσια ζωή, δηλαδή στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή – στο βαθμό που η τελευταία περιλαμβάνει τις σχέσεις του ατόμου με ανοιχτό, κατ' αρχήν, κύκλο προσώπων ή αποσκοπεί να επηρεάσει τα «κοινά». Η ιδιωτική ζωή, αντιθέτως, περιορίζεται στο ίδιο το άτομο ή σε συναναστροφή με μικρότερο κύκλο οικογένειας, φίλων και γνωστών. Από την άλλη, η «οικογενειακή ζωή» είναι η ζωή στο πλαίσιο της οικογένειας, χωρίς η οικογένεια, κατά τη συνταγματική έννοια, να ταυτίζεται με το γάμο. Ενώ όμως η ύπαρξη γάμου αποδεικνύει άνευ άλλου την ύπαρξη οικογένειας, είναι αναγκαία η συνδρομή άλλων αποδεικτικών στοιχείων όπου δεν υπάρχει γάμος. «Κατοικία», τέλος, είναι κάθε χώρος που ο άνθρωπος ορίζει ως το μη γενικά προσιτό χώρο διαβίωσης και εργασίας του .

Η κατοχύρωση του ασύλου της κατοικίας συνίσταται στην απαγόρευση εισόδου στο σπίτι παρά τη θέληση του ενοίκου, στην απαγόρευση της βίαιης αποβολής του από αυτό, καθώς και της παρεμπόδισης του από το να εισέλθει. Σχετικά με τον ιδιωτικό και οικογενειακό βίο, απαγορεύεται κάθε παρέμβαση που συνίσταται στην αποκάλυψη στοιχείων που τον αφορούν, ειδικά αν χρησιμοποιούνται μέσα που εκβιάζουν την αποκάλυψη αυτή (για παράδειγμα, οπτική ή ακουστική παρακολούθηση).

Επιπλέον, το Σ19 προστατεύει το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Αντικείμενο της προστασίας αυτής της διάταξης δεν είναι το μήνυμα καθ' εαυτό αλλά το απόρρητο του μηνύματος. Το απόρρητο της επικοινωνίας προστατεύει το φορέα του, ώστε το περιεχόμενό της να μην χρησιμοποιηθεί εναντίον του. Ο ν. 2225/94 ρυθμίζει τα της προστασίας της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας.

Συχνά οι δημοσιογράφοι, κατά τη συλλογή των πληροφοριών τους, προχωρούν πέρα από τη γραμμή που χαράσσει ο συνταγματικός νομοθέτης, ξεπερνούν το όριο, περά από το οποίο έχουμε παραβίαση των Σ9 και Σ19.

Για την περίπτωση «σύγκρουσης» της ελευθεροτυπίας και των δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και απορρήτου της επικοινωνίας, έχουν διατυπωθεί τρεις θεωρίες . Κατά την πρώτη θεωρία, όταν συγκρούεται το δικαίωμα της εκφράσεως δια του τύπου με το δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού βίου, εμφανίζεται μια αντίθεση μεταξύ δυο ισοδύναμων ομάδων συμφερόντων. Συνεπώς, η σύγκρουση αυτή δεν μπορεί να λυθεί βάσει γενικών κανόνων, αλλά πρέπει να ρυθμίζεται από τα δικαστήρια μετά από στάθμιση ad hoc . Πρέπει, λοιπόν, κάθε φορά να σταθμίζουμε το αν η δημοσίευση αυτή είναι κοινωνικά χρήσιμη, λαμβάνοντας υπόψιν και την αρχή της αναλογικότητας.

Η δεύτερη θεωρία για τη λύση του προβλήματος είναι η θεωρία των διασήμων προσώπων ή προσώπων της επικαιρότητας. Η γερμανική νομολογία κάνει διάκριση σε : ι)πρόσωπα «απόλυτης επικαιρότητας», τα οποία κατέχουν μια εξέχουσα θέση στο δημόσιο βίο (κυρίως πολιτικοί) ή ασκούν μια σημαντική δραστηριότητα (για παράδειγμα οικονομικοί παράγοντες, καλλιτέχνες κτλ), ιι)πρόσωπα «σχετικής επικαιρότητας», τα οποία προκαλούν το ενδιαφέρον του κοινού λόγω ενός εξαιρετικού και έκτακτου γεγονότος (για παράδειγμα, ο τυχερός ενός λαχείου). Για όλα αυτά τα πρόσωπα της «σύγχρονης ιστορίας» το κοινό έχει εύλογο ενδιαφέρον για να πληροφορηθεί λεπτομέρειες της ιδιωτικής τους ζωής. Όσο υψηλότερη θέση κατέχουν στο δημόσιο βίο τα πρόσωπα της απόλυτης επικαιρότητας, τόσο πιο περιορισμένη είναι η σφαίρα του απορρήτου τους. Και πάλι όμως, οι προσβολές είναι

ανεκτές μόνο όταν δικαιολογούνται από τα επικρατούντα έθιμα ή από εύλογο κοινωνικό συμφέρον. Αντίθετα, προσβολές που αποβλέπουν στην ικανοποίηση της νοσηρής περιέργειας του κοινού δεν καλύπτονται. Για παράδειγμα, μπορεί να ενδιαφέρει το πρόβλημα αλκοολισμού πολιτικού, εφόσον αυτό θα μπορούσε να επηρεάσει τη διαύγειά του κατά τη λήψη αποφάσεων, δεν αφορούν όμως το κοινό λεπτομέρειες από τη σχέση του με την ερωτική του σύντροφο, όταν δεν εκτίθονται οι ίδιοι στα φώτα της δημοσιότητας. Ως προς τα πρόσωπα της σχετικής επικαιρότητας, η δημοσίευση στον τύπο φωτογραφιών και λεπτομερειών της ιδιωτικής τους ζωής είναι θεμιτή μόνο κατά το σύντομο χρονικό διάστημα που τα πρόσωπα αυτά απασχολούν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης.

Σύμφωνα με την τρίτη θεωρία, υπάρχει η «αρχή των θεμιτών αναγκών της κοινότητας για πληροφόρηση σε μια δημοκρατική κοινωνία». Κατά μια ενδεικτική απαρίθμηση, η πληροφόρηση της κοινότητας είναι αναγκαία όταν εξυπηρετεί: ι) την παροχή βιογραφικών στοιχείων χρήσιμων για επιστημονικούς ή μορφωτικούς σκοπούς, ιι) την παροχή στοιχείων για την ιδιωτική ζωή των προσώπων που διαδραματίζουν ένα γενικά ενδιαφέροντα ρόλο στην κοινωνική ζωή, ιιι) την παροχή πληροφοριών χρήσιμων για τον κοινωνικό έλεγχο που η κοινωνία δικαιούται να ασκεί, κατά τις γενικά παραδεκτές αντιλήψεις, στην ιδιωτική ζωή των μελών της και ιιιι) την ενημέρωση του κοινού για την εικόνα και την ιδιωτική ζωή προσώπων που είναι επικίνδυνα για τη δημόσια ασφάλεια. Αντιθέτως, δεν επιτρέπεται η δημοσίευση όταν αποβλέπει στη σκανδαλοθηρία, στους εκβιασμούς, στη διαφήμιση ή σε άλλους ιδιοτελείς σκοπούς.

Τον τελευταίο καιρό γίνεται πολύς λόγος και στη χώρα μας για την προστασία του ατόμου από τη συλλογή, την επεξεργασία και την ελεύθερη κυκλοφορία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή, άλλως, την προστασία των «ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων». Οι όροι και οι κανόνες της συνταγματικά ανεκτής επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα έχουν εισαχθεί στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 2472/97. Σύμφωνα με αυτόν: «Υποκείμενο των δεδομένων» είναι το φυσικό πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα και του οποίου η ταυτότητα είναι γνωστή ή μπορεί να εξακριβωθεί, δηλαδή μπορεί να προσδιοριστεί αμέσως ή εμμέσως, ιδίως βάσει αριθμού ταυτότητας ή βάσει ενός ή περισσότερων συγκεκριμένων στοιχείων που χαρακτηρίζουν την υπόστασή του από άποψη φυσική, βιολογική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική, πολιτική ή κοινωνική. «Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα» είναι κάθε πληροφορία που αναφέρεται στο υποκείμενο των δεδομένων εκτός από τα στατιστικής φύσεως συγκεντρωτικά στοιχεία, από τα οποία δε γίνεται πλεόν να προσδιοριστούν τα υποκείμενα των δεδομένων. «Ευαίσθητα δεδομένα» είναι τα δεδομένα που αφορούν τη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ένωση, σωματείο ή συνδικαλιστική οργάνωση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια και την ερωτική ζωή, καθώς και τα σχετικά με ποινικές διώξεις και καταδίκες. Τέλος, η «επεξεργασία δεδομένων» περιλαμβάνει την οποιαδήποτε συλλογή, καταχώριση, οργάνωση, διατήρηση, αποθήκευση, τροποποίηση, εξαγωγή, χρήση, διαβίβαση, διάδοση ή κάθε άλλης μορφής διάθεση, η συσχέτιση, η διασύνδεση, η διαγραφή ή και η καταστροφή τους.

Για να είναι νόμιμη η επεξεργασία, πρέπει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα: α) να συλλέγονται κατά τρόπο θεμιτό και νόμιμο για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς, β) να είναι συναφή, πρόσφορα και όχι περισσότερα από όσα κάθε φορά απαιτείται εν όψει των σκοπών της επεξεργασίας, γ) να είναι ακριβή και, εφόσον χρειάζεται, να υποβάλλονται σε ενημέρωση, δ) να διατηρούνται σε μορφή που να επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των υποκειμένων τους μόνο κατά τη

διάρκεια της περιόδου που απαιτείται, κατά την κρίση της Αρχής, για την πραγματοποίηση των σκοπών της συλλογής και επεξεργασίας τους. Μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής, η Αρχή μπορεί να επιτρέψει τη διατήρησή τους για σκοπούς ιστορικούς, επιστημονικούς ή στατιστικούς, εφόσον κρίνει ότι δε θίγονται σε κάθε περίπτωση τα δικαιώματα των υποκειμένων τους ή και τρίτων.

Ο νόμος ορίζει σαφώς ότι για να γίνει οποιασδήποτε μορφής συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων απαιτείται, κατ' αρχήν, συναίνεση του προσώπου, εκτός αν η επεξεργασία γίνεται για τη διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος προσώπου το οποίο αδυνατεί νομικά ή φυσικά να δώσει τη συγκατάθεση του (είναι, για παράδειγμα σε κόμμα) ή για την εκτέλεση σύμβασης όπου αυτό έχει συμφωνηθεί κατά το προσυμβατικό στάδιο ή για την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος ή για την ικανοποίηση εννόμου συμφέροντος τρίτων, των οποίων όμως συμφέρον πρέπει να υπερέχει προφανώς από τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των υποκειμένων των δεδομένων και να μη θίγονται οι θεμελιώδεις ελευθερίες αυτών. Όσον αφορά στη συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, και αυτή απαγορεύεται κατ' αρχήν. Μάλιστα, ούτε η συναίνεση του ίδιου του προσώπου δεν μπορεί πάντα να άρει αυτήν την απαγόρευση. Απαιτείται οπωσδήποτε γραπτή συγκατάθεση, η οποία να μην έχει αποσπασθεί κατά τρόπο που να αντίκειται στο νόμο ή στα χρηστά ήθη, καθώς και να μην υπάρχει νόμος που ρητά να ορίζει ότι η συγκατάθεση δεν αίρει τη συναίνεση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το α.7παρ3 του ν. 2472/97, που αναφέρεται απευθείας στην άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Σύμφωνα με αυτό, επιτρέπεται η συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων δημοσίων προσώπων, εφόσον όμως αυτά συνδέονται με την άσκηση δημοσίου λειτουργήματος ή διαχείριση συμφερόντων τρίτων. Η σχετική άδεια της αρχής χορηγείται μόνο εφόσον η επεξεργασία είναι απολύτως αναγκαία για την εξασφάλιση του δικαιώματος πληροφόρησης επί θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος, καθώς και στο πλαίσιο καλλιτεχνικής έκφρασης και εφόσον δεν παραβιάζεται κατά οποιονδήποτε τρόπο το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι τόσο σε επίπεδο θεωρίας, όσο και σε επίπεδο νομοθεσίας, στο θέμα της οριοθέτησης μεταξύ ελευθεροτυπίας και προστασίας του ιδιωτικού βίου οι έννοιες που κυριαρχούν ως λόγοι άρσεως της επέμβασης στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου είναι αυτές του δικαιολογημένου συμφέροντος του κοινού στην πληροφόρηση και της συναίνεσης του θιγόμενου προσώπου. Όσον αφορά στο «δικαιολογημένο συμφέρον» του κοινού, η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων τονίζει επανειλημμένως σε αποφάσεις της ότι η αξίωση του κοινού για ενημέρωση δεν μπορεί να φτάνει μέχρι του σημείου να λαμβάνει γνώση ευαίσθητων δεδομένων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή της αξίας του ανθρώπου με προσβολή ή διαπόμπευση, έστω και αν αυτά είχαν ή όχι σημασία για τη θεμελίωση του αξιόποινου χαρακτήρα συγκεκριμένων πράξεων. Ο Τύπος δεν μπορεί να υποκατασταθεί στη θέση του δικαστή, παρόμοιος εξευτελισμός θα συνιστούσε κύρωση που βαίνει πέραν από τις ποινές που προβλέπονται από την έννομη τάξη και δεν είναι ανεκτός από αυτή. Ακόμα και αν θεωρούσαμε την εμπλοκή δημοσίου προσώπου σε κύκλωμα αντρικής πορνείας ως είδηση θεμιτά δημοσιεύσιμη, η δημοσίευση σε εφημερίδα αυτούσιου του προσωπικού ημερολογίου, όπου ομολογείται η συμμετοχή του ατόμου σε σχετικές πράξεις, αποτελεί απόλυτα ανεπιεική παραβίαση του ιδιωτικού βίου που πλέον ικανοποιεί μόνο τη νοσηρή περιέργεια του κοινού και δεν καλύπτεται ούτε από το Σ14παρ2 ούτε από το Σ5Α. Σχετικά με τη συναίνεση του προσώπου ως λόγο που αίρει την παρανομία της επέμβασης του οποιουδήποτε τρίτου, συμπεριλαμβανομένου και του Τύπου, στην

ιδιωτική σφαίρα, υπάρχουν δυο αντιτιθέμενες απόψεις. Η μία θέλει τη συναίνεση του ατόμου ως απόλυτο λόγο άρσης της προσβολής, ενώ η άλλη διατείνεται ότι υπάρχει για κάθε ατομικό δικαίωμα ένας πυρήνας που δεν μπορεί ούτε με αυτή να παραβιασθεί. Όπως, προαναφέρθηκε, ο ν.2472/97 θέτει ως φραγμό στην παραχώρηση της συναίνεσης τα χρηστά ήθη και τη ρητή νομοθετική απαγόρευση.

Τελικά, φαίνεται να επικρατεί στη χώρα μας ένας συνδυασμός των θεωριών της γερμανικής νομολογίας πάνω στο ζήτημα. Απαιτείται να γίνεται κάθε φορά ad hoc εκτίμηση, γίνεται δεκτή η μεγαλύτερη ανεκτικότητα των δημοσίων προσώπων στις επεμβάσεις στον ιδιωτικό τους βίο και λαμβάνεται υπόψιν η «θεμιτή ανάγκη του κοινού για ενημέρωση σε μια δημοκρατική κοινωνία».

β. Τύπος και προστασία της προσωπικότητας

Η προστασία της προσωπικότητας επιβλήθηκε στις περισσότερες χώρες στη διάρκεια της δεκαετίας του 50. Αν θέλαμε να κάνουμε μια συγκριτική αναφορά, θα παρατηρούσαμε τα εξής : Στις ΗΠΑ καλύπτει κυρίως το δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο (right to privacy) . Από τότε που ο Thomas Cooley πρωτομίλησε (1888) για το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου «να αφήνεται μόνος στην ηρεμία του», χρειάστηκε να περάσουν πολλές δεκαετίες αδράνειας, εωσότου στα 1950 να καθιερώσει το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ και νομολογιακά την προστασία του δικαιώματος αυτού. Στη Γερμανία, η νομολογία μεταπολεμικά διέπλεσε το γενικό δικαίωμα στην προσωπικότητα, στηριζόμενη στις διατάξεις για την αδικοπρακτική ευθύνη και στην έμμεση τριτενέργεια συνταγματικών διατάξεων. Στη Γαλλία, επίσης νομολογιακά και με νομοθετικό έρεισμα ως προς τις κυρώσεις τις διατάξεις για την αδικοπρακτική ευθύνη, αναγνωρίζονταν μόνο ειδικά δικαιώματα απορρέοντα από την προσωπικότητα και μόλις το 1970 προστέθηκε στον γαλλΑΚ διάταξη. Η μόνη χώρα που είχε από παλιά περιλάβει γενική διάταξη προστασίας της προσωπικότητας ήταν η Ελβετία.

Στην Ελλάδα, γίνεται δεκτό ότι το δικαίωμα της προστασίας της προσωπικότητας αποτελεί ένα «δικαίωμα-πλαίσιο», στο οποίο περιλαμβάνονται, αφενός, εκφάνσεις που συνθέτουν την αξία του ανθρώπου, αποτελώντας αναπόσπαστα στοιχεία της ανθρώπινης ιδιότητας και, αφετέρου, συντελεστές καθοριστικοί της ατομικότητας του προσώπου.

Το ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα της προσωπικότητας διατυπώνεται στη γενική ρήτρα της ΑΚ57, μέσω της οποίας αναγνωρίζεται ένα γενικό, απόλυτο δικαίωμα της προσωπικότητας. Αποτελεί συγκερασμό των συνταγματικών διατάξεων των Σ2παρ1 και Σ5παρ1, περιλαμβάνοντας τόσο το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου , όσο και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η νομολογία, στην προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας της προσωπικότητας, δέχεται σχεδόν ομόφωνα ότι «το δικαίωμα της προσωπικότητας αποτελεί πλέγμα αγαθών που συνθέτουν την υπόσταση του προσώπου, με την οποία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη» και προχωρεί σε ενδεικτική απαρίθμηση ορισμένων αγαθών που εμπίπτουν σε αυτό. Ακολουθώντας την ενδεικτική αυτή απαρίθμηση, θα αναφερθούμε στην προστασία του αποτυπωμένου προφορικού λόγου, στην προστασία του γραπτού λόγου και στην προστασία της εικόνας.

Έτσι, λοιπόν, δεν είναι, κατ' αρχάς, νόμιμη η ηχογράφιση ατόμου και η καταγραφή σε κείμενο των λεγομένων του. Το ότι κάποιος εκφράζει άποψη, έστω και αν αυτό γίνεται σε δημόσιο χώρο, δε σημαίνει ότι δέχεται χωρίς αντίρρηση και να δει αυτήν του την άποψη δημοσιευμένη σε εφημερίδα. Από την άλλη, ακόμα και όταν έχουμε εξ αρχής καταγραφή σκέψεων από ένα άτομο, αυτό και μόνο μπορεί να καθορίσει αν και υπό ποια μορφή θα δοθούν αυτά στη δημοσιότητα. Η λαθραία γνώση του περιεχομένου ενός εγγράφου μπορεί να οδηγήσει σε προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας. Προσβολή της προσωπικότητας μπορεί να συνιστά και η δημοσίευση του κειμένου με τη θέληση του συγγραφέα, αν γίνει εν αγνοία του οποιαδήποτε αλλαγή του περιεχομένου.

Περισσότερο ακόμη εξατομικεύεται το άτομο μέσω της καταγραφής της εικόνας του. Καθένας έχει το δικαίωμα επιλογής ως προς το αν, το πότε και το πώς θα φωτογραφηθεί. Η λήψη φωτογραφίας ενός προσώπου ως μέλους του συνόλου των ατόμων που πήραν μέρος σε δημόσια εκδήλωση δεν προσκρούει, κατ' αρχήν, στις διατάξεις προστασίας της προσωπικότητας. Αντιθέτως, η εξατομίκευση ενός από τα πρόσωπα που συμμετείχαν και η χωρίς λόγο δημοσιογραφική εμμονή στο πρόσωπό του συνιστά προσβολή, εφόσον αυτό δε διαδραμάτισε έναν ιδιαίτερο ρόλο στη συλλογική εκδήλωση. Ακόμα και αν η δημοσίευση της φωτογραφίας είναι επιτρεπτή, δεν παρέχεται συγχρόνως και το δικαίωμα προσθήκης δήλωσης ή προτάσεως για κάποιο θέμα όταν αυτή η δήλωση δεν προηγήθηκε. Η φωτογράφιση και έκθεση της φωτογραφίας προσώπων με σωματική μειονεξία, λόγω ακριβώς της παρέκκλισής τους από τα φυσιολογικά μέτρα, συνιστά όχι μόνο προσβολή της εικόνας αλλά και προσβολή του ψυχικού κόσμου του ανθρώπου. Υπάρχει προσβολή της προσωπικότητας «όταν το φωτογραφιζόμενο άτομο εμφανίζει στην επίμαχη φωτογραφία κάποια σωματική του μειονεξία και, ακόμα περισσότερο, όταν η φωτογραφία αυτή συνοδεύεται από δημοσίευμα στο οποίο τονίζονται μειονεξίες σχετιζόμενες με τις δικές του (πχ παχυσαρκία). Επίσης έχει κριθεί νομολογιακά ότι αποτελεί προσβολή προσωπικότητας η δημοσίευση φωτογραφιών τραυματισμένων γυναικών που συνοδεύονταν από δημοσίευμα για την κακοποίηση των γυναικών, το οποίο δημιουργούσε την εντύπωση ότι είχαν κακοποιηθεί, ενώ στην πραγματικότητα είχαν τραυματιστεί σε τροχαίο ατύχημα.

Και στις περιπτώσεις σύγκρουσης των δικαιωμάτων της ελευθεροτυπίας και της προστασίας της προσωπικότητας πρέπει να γίνεται ad hoc στάθμιση, ενώ ως λόγοι που αίρουν το παράνομο της προσβολής της προσωπικότητας προβάλλουν και εδώ το δικαιολογημένο συμφέρον του κοινού για πληροφόρηση και η παραχώρηση συναίνεσης εκ μέρους του θιγόμενου.

«Δικαιολογημένο» είναι το συμφέρον όταν η θυσία που επιβάλλεται στο θύμα κρίνεται μικρότερη από το όφελος που μπορεί να αποκομίσει μια ομάδα προσώπων ή το κοινωνικό σύνολο. Το θέμα είναι ότι ο Τύπος κάνει συνεχώς επίκληση του δικαιώματος του κοινού στην ενημέρωση, αλλά αυτή η επίκληση από μόνη της δεν αρκεί. Η έκταση της αξιώσεως σεβασμού της προσωπικότητας καθορίζεται κυρίως από τον ίδιο το φορέα του δικαιώματος στον οποίο επαφίεται πρώτα από όλα η περιχάραξη της κοινωνικής του παρουσίας. Όποιος επιλέγει τη διακεκριμένη του παρουσία στην κοινωνική σφαίρα, πρέπει να υπολογίζει – ή, τουλάχιστον, να μην αποκλείει – ότι μπορεί να γίνει αντικείμενο συζητήσεως τρίτων που δικαιολογεί τη δημιουργία δημοσίου ενδιαφέροντος γύρω από το πρόσωπό του. Τέτοια πρόσωπα είναι, κυρίως, τα λεγόμενα «πρόσωπα της σύγχρονης ιστορίας», που διακρίνονται σε πρόσωπα απόλυτης και σχετικής επικαιρότητας.

Όσον αφορά στη συναίνεση, υποστηρίζεται ότι αποτελεί υλική πράξη, με την ιδιομορφία ότι για την ερμηνεία της λαμβάνονται υπόψιν οι διατάξεις για τη

δικαιοπρακτική βούληση. Η συναίνεση μπορεί να είναι ρητή ή σιωπηρή, άμεση ή έμμεση, το περιεχόμενό της όμως πρέπει να είναι σαφές και να μην αφήνει αμφιβολίες. Η συναίνεση ατόμου να φωτογραφηθεί για να δημοσιευθεί απλώς η φωτογραφία του, δε σημαίνει ότι δίνεται συναίνεση και για τη διάθεση της φωτογραφίας για διαφημιστικούς ή εμπορικούς λόγους . Θεωρείται ότι συναίνεση για δημοσιογραφική χρήση πληροφοριών υπάρχει πάντα εφόσον δίνεται συνέντευξη. Οι πληροφορίες γύρω από το πρόσωπο του ερωτώμενου μπορούν να χρησιμοποιηθούν χωρίς περιορισμούς από πλευράς προστασίας της προσωπικότητας, εφόσον ο ίδιος ο φορέας του δικαιώματος δεν διατύπωσε επιφυλάξεις πριν από τη δημοσίευση. Σιωπηρή συναίνεση προς λήψη φωτογραφίας και αναπαραγωγή της αποτελεί η λήψη χρηματικής αμοιβής από το φωτογραφιζόμενο. Η συναίνεση είναι ελευθέρως ανακλητή και οποιοδήποτε δημοσίευμα μετά την ανάκληση συνιστά προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας.

γ. Ειδικότερα η προστασία της τιμής

Το έννομο αγαθό της τιμής προστατεύεται ειδικά μέσω των διατάξεων του 361επΠΚ περί εγκλημάτων κατά της τιμής . Ο όρος «τιμή» μπορεί να αντιμετωπισθεί από μια υποκειμενική σκοπιά και από μια αντικειμενική σκοπιά. Κατά την πρώτη, μιλάμε για την ιδέα που έχει το ίδιο το άτομο για την ηθική του αξία, ενώ κατά τη δεύτερη μιλάμε για την αξία του προσώπου ως μέλους της κοινωνίας. Η αντικειμενική αξία του ατόμου διακρίνεται περαιτέρω σε εσωτερική και εξωτερική. Εσωτερική είναι η πραγματική ηθική του αξία, ενώ εξωτερική είναι το κύρος του, η φήμη του, το λεγόμενο «status τιμής» . Στις περιπτώσεις συγκρούσεως της ελευθεροτυπίας με το αγαθό της τιμής, αυτό που βασικά ενδιαφέρει το δίκαιο είναι η εξωτερική τιμή ή, αλλιώς, «συναλλακτική τιμή», που καταλαμβάνει την κοινωνική καταξίωση του ανθρώπου, την αναγνώρισή του και, γενικότερα, το «όνομά» του.

Προκειμένου να δοθεί απάντηση για το αν μια δραστηριότητα του Τύπου συνιστά προσβολή της τιμής, πρέπει να εξεταστούν το είδος και το περιεχόμενο της προσβολής, η ποιοτική επίδραση της προσβολής, η ποσοτική επίδραση της προσβλητικής ενέργειας και το μέσο με το οποίο πραγματοποιήθηκε αυτή, καθώς και τα κίνητρό της . Κατά κανόνα, προσβολή της τιμής επιφέρουν δημοσιεύματα που περιλαμβάνουν μειωτικές κρίσεις ή αναφέρονται σε πραγματικά περιστατικά γύρω από την προσωπική, επαγγελματική ή κοινωνική ζωή ενός ατόμου, στοιχειοθετώντας τα αδικήματα της εξύβρισης και της δυσφήμισης. Η διάκριση μεταξύ προσβλητικών πραγματικών ισχυρισμών και εκφράσεως γνώμης έχει αποφασιστική σημασία για τη διατήρηση του παράνομου χαρακτήρα της προσβολής ή την άρση του. Πρόκειται για μια διάκριση πολύ δυσχερή, καθώς στη βάση κάθε αξιολογικής κρίσεως βρίσκεται ένας πυρήνας πραγματικού γεγονότος.

Για αξιολογικές κρίσεις μπορεί να γίνει λόγος όταν τα πραγματικά περιστατικά παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε ο αποδέκτης να είναι σε θέση να σχηματίσει

ιδία γνώμη. Δεν πρέπει να δημιουργεί ψευδείς εντυπώσεις όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά που βρίσκονται στη βάση της. Ο συντάκτης οφείλει να δημοσιοποιεί και αυτά τα περιστατικά, ώστε το κοινό να μπορεί να κρίνει αν η τελική του αξιολόγηση είναι αυθαίρετη. Η αξιολογική κρίση πρέπει να συνιστά έκφραση προσωπικής γνώμης του δημοσιογράφου και όχι απλή μετάδοση της γνώμης που κάποιος άλλος εξέφρασε για το άτομο, αρκεί να κρατιέται μια σαφής απόσταση από αυτή. Η αξιολογική κρίση αποτελεί προσβολή της τιμής όταν τα πραγματικά περιστατικά που βρίσκονται στη βάση της δεν τη στηρίζουν επαρκώς ή όταν η κριτική περιλαμβάνει προσωπική επίθεση που εκφεύγει του σκοπού της ή αποσκοπεί σε επιτίμηση που υπερβαίνει τα θεμιτά όρια.

Οξεία κριτική που εκφράζεται στον τίτλο του δημοσιεύματος δεν κρίνεται αυτοτελώς, αλλά σε συνάρτηση με το περιεχόμενο του όλου περιεχομένου. Ο ΑΠ έχει κρίνει ότι «ο τίτλος δεν μπορεί να κριθεί ανεξάρτητα από το περιεχόμενο αλλά μόνο σε σχέση με τούτο, γι' αυτό άλλωστε και στα νομοθετικά κείμενα οι τίτλοι των κεφαλαίων και τα παράτιτλα κάθε άρθρου αποτελούν και αυτά κείμενα του νόμου, χρησιμεύοντα όμως μόνο για τη διασάφιση και ερμηνεία του κυρίου κειμένου». Γενικά, οξεία κριτική δεν ισοδυναμεί χωρίς άλλο με εξύβριση ή δυσφήμιση. Είναι πάντως γεγονός ότι όσο περισσότερο προσκολλημένη είναι η κριτική σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά, τόσο ενδυναμώνεται η ένδειξη ότι πρόθεση του συντάκτη είναι η ενημέρωση της κοινής γνώμης και όχι η προσβολή του θιγόμενου.

Σημαντικό είναι το κατά πόσο η έκφραση δυσμενούς κριτικής συμβάλλει στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης σε ένα θέμα για το οποίο υπάρχει δικαιολογημένο συμφέρον. Η νομολογία δέχεται ότι είναι επιτρεπτά δημοσιεύματα για την πληροφόρηση, ενημέρωση, κατατόπιση του κοινού, συνοδευόμενα και από οξεία ακόμα κριτική και δυσμενείς χαρακτηρισμούς, στην περίπτωση όμως της συκοφαντικής δυσφήμισης ή όταν από τον τρόπο που έγινε αυτή προκύπτει σκοπός εξύβρισης, δεν αίρεται η παρανομία. Στην αρχή η νομολογία προσέφευγε πολύ στο κριτήριο της αναλογικότητας, αρχίζει όμως να αποστασιοποιείται από αυτό, προκειμένου για την άσκηση της κριτικής και υιοθετεί το κριτήριο του «αναγκαίου μέσου».

δ. Δικαίωμα απάντησης και υποχρέωση επανόρθωσης

Το Σ14παρ5 ορίζει ότι ο καθένας που θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από το υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης.

«Δικαίωμα απάντησης» είναι, λοιπόν, η δυνατότητα που παρέχεται σε κάθε πρόσωπο, το οποίο θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα στον περιοδικό τύπο να εκθέσει εγγράφως την επί του θέματος άποψή του στην ίδια εφημερίδα ή περιοδικό. Αποτελεί αυτοτελή θεσμό του ιδιωτικού δικαίου, ο οποίος βρίσκεται στο μεταίχμιο

μεταξύ ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου. Λειτουργεί και χωρίς δικαστική παρέμβαση, γιατί δεν απαιτείται απόδειξη ότι το περιεχόμενο του δημοσιεύματος συνιστά προσβολή, αρκεί το ότι το άτομο έχει αντικειμενικά υποστεί προσβολή της προσωπικότητάς του. Μόνο αν οι υπόχρεοι δε δημοσιεύουν την απάντηση είναι αναγκαία η προσφυγή στη δικαιοσύνη.

Έτσι, το δικαίωμα απάντησης ασκείται αποκλειστικά από τον ρητώς κατονομαζόμενο ή υποδεικνυόμενο, εφόσον είναι εν ζωή. Ο ιδιώτης έχει στη διάθεσή του ένα μήνα, προκειμένου να προβεί σε απάντηση και η τελευταία πρέπει να καταχωρηθεί μέσα στις 3 μέρες που ακολουθούν την παραλαβή της από τους αποδέκτες ή στο αμέσως επόμενο φύλλο, αν δεν πρόκειται για ημερήσιο τύπο. Είναι αδιαίρετη και δεν επιδέχεται διορθώσεις, μεταβολές ή σχόλια του δημοσιογράφου, χωρίς τη συναίνεση του απαντώντος. Αν γίνει κάτι τέτοιο, θεωρείται ότι δεν ασκήθηκε το δικαίωμα και ο θιγόμενος μπορεί να επαναλάβει την απάντηση. Σε περίπτωση παράλειψης καταχώρισης της απάντησης ή σε περίπτωση πλημμελούς καταχώρισής της, ο θιγόμενος μπορεί να ασκήσει αγωγή προς εκτέλεση του δικαιώματος απάντησης κατά το 946ΚΠολΔ. Ο ενάγων οφείλει να επικαλεστεί το δημοσίευμα που (πιθανώς) τον θίγει και να αποδείξει τα περιστατικά που συνιστούν αυτή την άρνηση καταχώρισης ή την ελλιπή πραγματοποίησή της.

Η υποχρέωση επανόρθωσης δε συμπίπτει με το δικαίωμα απάντησης. Ρύθμιση για επανόρθωση προβλεπόταν ήδη στο ν. 5060/31, ενώ το Σ1975/86 δεν την προέβλεπε ρητά, άφηνε τη σχετική πρόβλεψη στον κοινό νομοθέτη. Η διαφορά ανάμεσα στο δικαίωμα απάντησης και στο δικαίωμα επανόρθωσης είναι ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να στοιχειοθετείται δικαίωμα επανόρθωσης και αντίστοιχη υποχρέωση του Τύπου είναι το έντυπο να περιέχει ανακριβές δημοσίευμα. Σε αυτήν την περίπτωση, το περιοδικό ή η εφημερίδα δεν έχουν απλώς υποχρέωση να δημοσιεύσουν την απάντηση του θιγέντος, αλλά και υποχρεούνται να προβούν σε άμεση και πλήρη επανόρθωση, δημοσιεύοντας ανασκευαστικό κείμενο με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που απαλλάσσουν τον προσβληθέντα από οποιαδήποτε μομφή.

Άλλα μέσα αποκαταστατικά της προσωπικότητας που προσβάλλεται από τον Τύπο προβλέπονται στη νομοθεσία από τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ57, ΑΚ914επ, ΑΚ919επ, ΑΚ739, 70ΚΠολΔ (αγωγή άρσεως της προσβολής και παραλείψεως της στο μέλλον, καθώς και αναγνωριστική του παράνομου της προσβολής χαρακτήρα αγωγή), καθώς και οι διατάξεις του ν. 1178/81 «περί αστικής ευθύνης του τύπου» - ο οποίος μεταξύ άλλων ρυθμίζει και το ελάχιστο ποσό της κατά το ΑΚ932 χρηματικής ικανοποίησεως λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος.

Ε. Ειδικά θέματα

α. Προστασία κατά την ποινική διαδικασία

Οι ποινικές δίκες υπήρξαν ανέκαθεν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του κοινού, λόγω της γοητείας που ασκεί στον απλό άνθρωπο η διάπραξη αυτού που συγκεντρώνει τον ύψιστο βαθμό αποδοκιμασίας από την έννομη τάξη αλλά και από το κοινωνικό σύνολο : του εγκλήματος. Κάποτε το ενδιαφέρον του συνειδητοποιημένου πολίτη, κάποτε η νοσηρή περιέργεια του βυθισμένου στην ανιαρή καθημερινότητά του ανθρώπου, καθιστούν τα δημοσιεύματα που αφορούν ποινική διαδικασία ανάρπαστα. Στο δημοσιογραφικό επάγγελμα υπάρχει ακόμα και ειδικός κλάδος – το δικαστικό ρεπορτάζ.

Ωστόσο, ο ρόλος του Τύπου κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκης αποτελεί «δίκωπο μαχαίρι». Η δημοσιότητα των συνεδριάσεων δεν αποτελεί επαρκή διασφάλιση της σωστής λειτουργίας της δικαιοσύνης; Τελικά, η παρουσία του Τύπου και τα σχόλια που ακολουθούν δίνουν στους δικαστές επιπλέον κίνητρα για ορθή απονομή της ή τους προκαλεί την επιθυμία να προβούν σε εντυπωσιασμούς, χάνοντας την ουσία; Η αποκάλυψη στοιχείων μέσω του Τύπου που συνηγορούν υπέρ του κατηγορουμένου μπορούν να επηρεάσουν θετικά υπέρ του, το ίδιο δυνατό είναι, ωστόσο, να επιβαρύνουν τη θέση του δυσμενή δημοσιεύματα.

Ο Τύπος μπορεί να συμπαραταχθεί στο πλευρό του κατηγορουμένου και να αποτελέσει ένα εξώδικο forum υπεράσπισής του. Η προσπάθεια δημιουργίας θετικής δημοσιότητας και ευρύτερης κοινωνικής συμμαχίας υπέρ του κατηγορουμένου δεν είναι αυτή καθ' αυτήν επιλήψιμη, αποτελεί, ωστόσο, εγγχείρημα κινδυνώδες με συχνά αντίθετα αποτελέσματα. Κατ' αρχήν θεμιτή πρέπει να θεωρηθεί και η διατύπωση στον Τύπο των γενικών θέσεων του κατηγορουμένου έναντι της κατηγορίας. Ανεπίτρεπτη, αντίθετα πρέπει να θεωρείται η διατύπωση στον Τύπο δηλώσεων, κρίσεων και επιχειρημάτων περί της ενοχής του, που αποτελεί κατάφωρη καταπάτηση του τεκμηρίου της αθωότητας και οδηγεί στην υποβολή του σε μια δεύτερη δίκη.

Συχνότερες είναι οι περιπτώσεις της αυτόκλητης ανάμιξης του Τύπου. Οι κατηγορούμενοι στιγματίζονται πολύ πριν βγει η καταδικαστική για αυτούς απόφαση. Οι ίδιες οι αστυνομικές αρχές διοχετεύουν ειδήσεις για να προβάλλουν το «επιτυχημένο» έργο της αστυνομίας και κανείς δε δείχνει να ενδιαφέρεται για την αγωνιώδη προσπάθεια των κατηγορουμένων να καλύψουν τα πρόσωπά τους από τους φωτογραφικούς φακούς των δημοσιογράφων.

Σημαντική είναι η τήρηση της μυστικότητας της ανακρίσεως, η διοχέτευση στοιχείων της δικογραφίας από τους αρμόδιους υπαλλήλους συνιστά παραβίαση του υπηρεσιακού τους απορρήτου (ΠΚ 252) για το δε συνήγορο πειθαρχικό παράπτωμα. Το α39 α. ν. 1092/38, το οποίο καταργήθηκε, προέβλεπε ότι ο Εισαγγελέας, αρξαμένης της ποινικής διώξεως, μπορούσε, με τη σύμφωνη γνώμη του ανακριτού, να απαγορεύσει οποιαδήποτε δημοσίευση σχετική με την ενεργούμενη ανάκριση ή άλλη πράξη της ποινικής διαδικασίας. Η Ολομέλεια του ΑΠ , μετά από εισαγγελική απαγόρευση που είχε επιβληθεί για την ανάκριση σχετικά με τη δολοφονία του Ρ. Ουέλς από τη 17η Νοέμβρη, είχε αποφανθεί υπέρ της συνταγματικότητας της προκείμενης διάταξης.

Στην εκτόνωση ή περιστολή φαινομένων αρνητικής δημοσιότητας μπορεί να συμβάλλει και η αναβολή της εκδικάσεως της υπόθεσης κατά 349ΚΠΔ. Είναι ευθύνη του προέδρου του δικαστηρίου να εξασφαλίσει την ομαλή διεξαγωγή της δίκης, παρά την παρουσία των δημοσιογράφων, ενώ στα μικτά ορκωτά δικαστήρια μπορεί να γίνει χρήση του δικαιώματος της αναιτιολόγητης από τη μεριά της υπεράσπισης εξαίρεσης ως δυο ενόρκων που εικάζεται ότι έχουν επηρεαστεί από την αρνητική για τον κατηγορούμενο δημοσιότητα (396ΚΠΔ) . Σε κάθε περίπτωση, η αρνητική αυτή δημοσιότητα, δύναται να θεμελιώσει ελαφρυντική περίπτωση κατά 84ΠΚ.

Από την ορθή διεξαγωγή της ποινικής δίκης και από την έκβαση της διακυβεύονται πολύ σημαντικά αγαθά, όπως η τιμή και η ελευθερία του κατηγορουμένου. Υπό αυτό το πρίσμα, και δεδομένων των λοιπών συνταγματικών εγγυήσεων (ανεξαρτησία των δικαστών, δημοσιότητα των συνεδριάσεων, αιτιολογία αποφάσεων κτλ, κτλ), πρέπει να είμαστε συγκρατημένοι ως προς την κρίση μας για το τι αποτελεί παραβίαση της ελευθεροτυπίας και του δικαιώματος του κοινού στην πληροφόρηση. Κανείς δεν εμποδίζει το δημοσιογράφο να μεταφέρει αντικειμενικά τα πραγματικά περιστατικά της εξέλιξης της δίκης, όμως ο περαιτέρω σχολιασμός και η υποκατάστασή του στο έργο των δικαστών εκφεύγει κατά πολύ από το ρόλο του Τύπου.

β. Το α. 6παρ1 του ν. 1916/90

Το α 6παρ1 του ν. 1916/90 για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος έχει αποτελέσει αντικείμενο αμφισβητήσεων όσον αφορά στη συνταγματικότητά του. Σύμφωνα με αυτό, ο οριζόμενος αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου έχει την εξουσία να εκδίδει εκάστοτε πράξεις, με τις οποίες απαγορεύει τη δημοσίευση δια του Τύπου και δια των άλλων μέσων ενημέρωσης ανακοινώσεων, προκηρύξεων και κάθε άλλου είδους δηλώσεων τρομοκρατικών οργανώσεων ή μελών τους». Προβλέπονται τόσο ποινές φυλάκισης όσο και χρηματικές ποινές. Υπεύθυνος για την εφαρμογή του άρθρου είναι για τον Τύπο, τις εφημερίδες και τα περιοδικά, οι αναφερόμενοι στα α. 45(46) και 46(47) του α. ν. 1092/1938.

Η διάταξη αυτή έχει επικριθεί ως αντικείμενη, κατ' αρχάς, στο Σ20παρ1, εφόσον δεν ορίζεται ποιο δικαστήριο είναι αρμόδιο και με ποια διαδικασία πρέπει να ελέγξει αν η εκάστοτε απαγορευτική πράξη του αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα. Είναι ανύπαρκτος ποινικός κανόνας, εφόσον περιέχει μόνο την ποινική κύρωση χωρίς να περιέχει και την αναγκαία κατά το Σ7παρ1 περιγραφή της αξιόποινης συμπεριφοράς.

Στην περίφημη «δίκη των εκδοτών» διατυπώθηκαν μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά επιχειρήματα κατά της συνταγματικότητας της εν λόγω διάταξης. Υποστηρίχθηκε ότι το α. 6 του ν. 1916/90 αποτελεί παραβίαση της δημοκρατικής αρχής, της οποίας θεμέλιο είναι η εμπιστοσύνη στη κρίση του λαού. Δε γίνεται να δεχόμαστε την εκδοχή ότι με την απόκρυψη κοινωνικών φαινομένων προστατεύουμε τον τελευταίο. Επίσης, προτάθηκε η παραβίαση της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών με το να εξουσιοδοτείται Εισαγγελέας σε έκδοση κανονιστικής πράξης. Έπειτα υπήρξαν τα σχετικά με την ελευθεροτυπία επιχειρήματα. Το προκείμενο άρθρο συνιστά παραβίαση της συνταγματικής απαγόρευσης της λογοκρισίας και «κάθε άλλου προληπτικού μέτρου».

Από την άλλη θεωρήθηκε ότι δεν πλήττεται η ελευθεροτυπία. Ο νόμος απαγορεύει απλά τη δημοσίευση αυτούσιου του κειμένου των προκηρύξεων των τρομοκρατικών οργανώσεων, όχι τη δημοσίευση περιλήψεων ή κριτικών αναλύσεων ή σχολίων ή και την περιγραφή γεγονότων. Η πληροφόρηση του κοινού είναι δηλαδή ήδη εξασφαλισμένη. Όσον αφορά στην έννοια του προληπτικού μέτρου, ως τέτοιο νοείται οτιδήποτε ματαιώνει τη σύνταξη, εκτύπωση ή κυκλοφορία του εντύπου ή την εξάρτά από τη συναίνεση κρατικού οργάνου. Επομένως, η ρύθμιση του α. 6 ν. 1916/90, σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, δεν αποτελεί προληπτικό μέτρο.

ΣΤ. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ελευθερία του Τύπου αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της δημοκρατίας. Στην Ελλάδα κατοχυρώνεται συνταγματικά ανεξάρτητα από το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης και έχει πολλές ειδικότερες εκφάνσεις (ελευθερία συλλογής πληροφοριών, ελευθερία σύνταξης, ελευθερία κυκλοφορίας κτλ.). Απαγορεύεται ο περιορισμός της με προληπτικά μέτρα. Επιτρέπεται μόνο η κατασταλτική κατάσχεση και αυτή σε ρητά και αποκλειστικά απαριθμούμενες στο ίδιο το Σύνταγμα περιπτώσεις. Συχνά απαιτείται η οριοθέτηση ανάμεσα στην ελευθεροτυπία και σε άλλα συνταγματικά δικαιώματα, όπως είναι ο ιδιωτικός και οικογενειακός βίος ή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και προσωπικότητα. Όταν υπάρχει μη ανεκτή προσβολή αυτών των τελευταίων αγαθών, ο θιγόμενος έχει δικαίωμα απάντησης και επανόρθωσης από τον Τύπο, καθώς και σειρά άλλων μέσων άμυνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Π. Δ. Δαγτόγλου, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα. Τόμος Α», Αντ. Ν. Σάκκουλας 1991.
- Π. Δ. Δαγτόγλου, «Τύπος και Σύνταγμα», 1989.
- Ι. Καρακώστας, «Προσωπικότητα και Τύπος», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2000.
- Ι. Καρακώστας, «Δίκαιο και ΜΜΕ», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2002.
- Σπηλιωτόπουλος, «Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2000.
- Κ. Μαυριάς, «Συνταγματικό Δίκαιο», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2004.
- Χρ. Σγουρίτσας, «Συνταγματικό δίκαιο»
- Ηλ. Κρίππας, «Δίκαιον του Τύπου. Τόμος Ι. Τυπική Ελευθεροτυπία», 1970.
- Κ. Γεωργόπουλος, «Ελευθερία κυκλοφορίας και πρακτόρευσις των εντύπων, Μελέται», 1965.
- Κονταξής, «Τύπος και Δίκαιο», 1989.
- Δ. Κόρσος, «Τύπος και Ραδιοτηλεόραση», Αντ. Ν. Σάκκουλα 1989.
- Χ. Ανθόπουλος, «Προστασία κατά του ρατσισμού και ελευθερία της πληροφόρησης», Παπαζήσης 2000.
- Χ. Ανθόπουλος, «Το δικαίωμα για πλουραλιστική πληροφόρηση», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2001.
- Ευαγγ. Βενιζέλος, «Μέσα ενημέρωσης, δημοκρατία και εξωτερική πολιτική, Το τρίγωνο της έντασης», Νέα Σύννορα 1996.
- Ευαγγ. Βενιζέλος, «Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο», Αντ. Ν. Σάκκουλας 2002.
- Ν. Αλιβιζάτος, «Κράτος και Ραδιοτηλεόραση, Η θεσμική διάσταση», 1986.
- Ι. Ιγγλεζάκης, «Ευαίσθητα Προσωπικά Δεδομένα», 2003.
- Ι. Σαρμάς, «Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», 1998.

- Ν. Ανδρουλάκης, «Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης», Αντ. Ν. Σάκουλας 1994.
- Αγγ. Γκούντουβα, «Εξύβριση/Δυσφήμιση και ελευθερία του Τύπου», Αθήνα 2002.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Σταύρος, «Η ΕΣΔΑ και η αμεροληψία των ελληνικών δικαστηρίων», ΠοινΧρ ΜΑ΄, 1991.
- Μπέης, «Το δικαίωμα πληροφόρησης και ο ν. 1916/90», Υπεράσπιση 1991.
- Χρυσόγονος, «Η συνταγματική πρόβλεψη του καθορισμού της τιμής των εφημερίδων», Αρμ 1988.
- Ανθόπουλος, «Όψεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ», Αρμ 1998.
- Δαγτόγλου, «Η συνταγματικότητα του α. 6 ν. 1916/90», Υπεράσπιση 1991.
- Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», ΤοΣ 1977.
- Μανωλεδάκης, «Η αντισυνταγματικότητα του α. 6 ν. 1916/90», Υπεράσπιση 1991.
- Παπαϊωάννου, «Η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και η ελευθερία του Τύπου», ΝοΒ 1990.
- Τσάτσος/Παρασκευόπουλος/Βενιζέλος, «Καταθέσεις Καθηγητών στη δίκη των εκδοτών για παράβαση του α. 6 ν. 1916/90», Υπεράσπιση 1991.
- Άνθιμος, «Προστασία προσωπικών δεδομένων και ΜΜΕ», Κριτική Επιθεώρηση 1, 2000.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 508/1974 (Τμ Δ΄), ΝοΒ 1975 – υπόθεση «Σεξ 13 μποφόρ».
- ΕφΑθ 4866/1975, ΤοΣ 1976 – λογοκρισία.
- ΑΠ 794/1976 (Ολομ), ΤοΣ 1977 - υπόθεση Ουέλς.
- ΠλημμΑθ 10541/1976, ΠοινΧρ ΚΣΤ΄ - απόρρητο δημοσιογραφικής πηγής.
- ΑΠ 2209/1977 (Τμ Γ΄), ΝοΒ 1978 – υπόθεση χωροφύλακα Χίου.
- ΠλημμΑθ 4908/1978, ΝοΒ 1978 – υπόθεση άρθρου με τίτλο «Παναγούληδες και βάρβαροι»
- ΑΠ 149/1978 (Τμ Δ΄), ΝοΒ 1978 – υπόθεση ναού Αγ. Δημητρίου Κηφισιάς.
- ΑΠ 60/1979 (Τμ Δ΄), ΝοΒ 1979 – υπόθεση ομοφιλοφύλου ιερωμένου.
- ΑΠ 1096/1980, ΠοινΧρ 1981 – υπόθεση εντύπου με φωτογραφίες γυμνών γυναικών.
- ΑΠ 926/1980 (Ολομ), ΝοΒ 1980 – κρίση για συνταγματικότητα α. 36 ν. 75/75.
- ΕφΑθ 5280/1981, ΝοΒ 1982 – υπόθεση δημοσιευμάτων για μεταβολή του πολιτεύματος.
- ΣτΕ ΠΕ 720/1983, ΤοΣ 1984.

- ΑΠ 66/1982, ΤοΣ 1982 – εγγραφή σε δημοσιογραφικό σωματείο.
- ΑΠ 298/83, ΕλλΔνη 1983 - εσωτερική ελευθερία δημοσιογράφου.
- ΑΠ 1284/1986, ΠοινΧρ ΛΖ' - έννοια τύπου.
- ΑΠ 1283/1987, (Τμ Β'), ΝοΒ 1988 – συκοφαντική δυσφήμιση.
- ΑΠ 669/1985, ΠοινΧρ ΛΕ' - ο.π.
- ΜονΠρΑθ 97/1986, ΝοΒ 1987 – δωρεάν χορήγηση δώρων από έντυπα.
- ΑΠ 787/1985 (Τμ ΣΤ'), ΝοΒ 1986 – υπόθεση περιϋβρισης ΤρΠλημΞάνθης.
- ΑΠ 1156/1985 (Τμ Ε'), ΝοΒ 1986 – υπόθεση δημοσιεύματος για σκάνδαλο Κ.
- ΑΠ 980/1987 (Τμ Ε'), ΝοΒ 1987 – υπόθεση ναυαγίου.
- ΑΠ 458/1987 (Τμ Ε'), ΝοΒ 1987 – υπόθεση Σαρτζετάκη.
- ΕφΑθ 8908/1988, ΝοΒ 1989 – υπόθεση παχύσαρκης λουομένης.
- ΑΠ 285/1988 (Ολομ), ΝοΒ 1989 – προσβολή τιμής ή δυσφήμιση του Προέδρου της Δημοκρατίας.
- ΜονΠρΑθ 10745/1991, ΝοΒ 1992 – υπόθεση Έλλης Στάη.
- ΕφΑθ 4887/1992, ΕλλΔνη 1993 – προσβολή τελεσθείσα δια φωτογραφίας.
- ΤρΔιοικΠρΑθ 17081/1996, ΕλλΔνη 1998 – δηλώσεις συνδικαλιστή αστυνομικού.
- ΕφΑθ 5783/1997, ΕλλΔνη 1998 – προσβολή τελεσθείσα δια φωτογραφήσεως.
- ΠλημμΑθ 47666/1998, Μ/Θ 1999 – υπόθεση ρεπορτάζ με τίτλο «το ροζ κύκλωμα της Θράκης».
- ΑΠ 1147/1998, ΝοΒ 1999 – υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης.
- ΜονΠρΘεσς 33329/1999 – σύμβαση εργασίας δημοσιογράφου.
- ΑΠ 977/2000, ΕΕΔ 2001 – ο.π.
- ΑΠ 899/2001, ΕλλΔνη 2002 – χρηματική ικανοποίηση.
- ΑΠ 1043/2001, ΕλλΔνη 2003, ο.π.
- ΑΠ 1691/2002, ΕλλΔνη 2003, ο.π.
- ΜονΠρωτΛευκάδας 522/2002, ΕλλΔνη 2003 – κατάσχεση.
- ΕφΑθ 6234/2002, ΕλλΔνη 2003 – εξϋβριση δια του Τύπου.

NOMOI

- Ν. 5060/1931, «περί τύπου, προσβολών της τιμής εν γένει και άλλων διατάξεων».
- Α. ν. 1092/1938, «περί τύπου».
- Α. ν. 1093/1938, «περί δημοσιογραφικών οργανώσεων».
- Α. ν. 582/1945, «περί του τρόπου χορηγήσεως χάρτου εις τον τύπον».
- Ν. δ 2943/1954, «περί τρόπου πωλήσεως εφημερίδων και περιοδικών».
- Ν. 1178/1981, «περί αστικής ευθύνης του τύπου και άλλων διατάξεων».
- Ν. 1916/1990, «περί προστασίας της κοινότητας από το οργανωμένο έγκλημα»
- Ν. 2243/1994, «περί κατάργησης των ειδικών ποινικών διατάξεων περί τύπου».
- Ν. 2225/1994, «περί προστασίας της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας και άλλων διατάξεων».
- Ν. 2772/1999, «περί προστασίας του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα».

